

LEERPLAN

Exploratie

(Algemeen Vak en Stage AV – lestijd: 1 of 2 uur per week)

Secundair Onderwijs – A.S.O. – III^{de} graad – Studierichting Rudolf Steinerpedagogie

ingediend door: Federatie van Rudolf Steinerscholen in Vlaanderen vzw
lid van de European Council for Steiner Waldorf Education
p/a Nachtegaalstraat 8
2060 Antwerpen
03/213 23 33
steinerscholen@telenet.be

datum: 28 februari 2006

Inhoud

1 VISIE OP HET VAK EXPLORATIE.....	3
1.1 ALGEMENE DOELSTELLING.....	3
1.2 DE ERVARINGSGERICHTE STAGES.....	5
1.3 DE KLASSIKALE ERVARINGSGERICHTE WERKWEKEN.....	6
2 ERVARINGSGERICHTE STAGES.....	7
2.1 KEUZEVOORWAARDEN.....	7
2.2 BEGINSITUATIE.....	9
2.3 LEERPLANDOELSTELLINGEN.....	10
2.3.2 Specifiek voor industrie (bedrijf).....	13
2.3.3 Specifiek voor sociale verzorging (instelling).....	13
2.3.4 Specifiek voor socio-culturele of ideële organisatie (organisatie).....	14
2.4 LEERINHouden.....	15
2.5 MINIMALE MATERIËLE VEREISTEN EN ORGANISATIE.....	16
2.6 PEDAGOGISCHE EN DIDACTISCHE WENKEN.....	17
2.7 EVALUATIE.....	17
2.8 BIBLIOGRAFIE.....	17
3 KLASSIKALE ERVARINGSGERICHTE WERKWEKEN.....	18
3.1 KEUZEVOORWAARDEN.....	18
3.2 NATUURSPORTWEEK OF TREKTOCHT.....	20
3.2.1 Beginsituatie.....	20
3.2.2 Leerplandoelstellingen.....	20
3.2.3 Leerinhouden.....	23
3.2.4 Minimale materiële vereisten.....	24
3.2.5 Pedagogische en didactische wenken.....	24
3.2.6 Evaluatie.....	24
3.2.7 Bibliografie.....	25
3.3 HISTORISCH-SPIRITUELE REIS.....	26
3.3.1 Beginsituatie.....	26
3.3.2 Leerplandoelstellingen.....	26
3.3.3 Leerinhouden.....	29
3.3.4 Minimale materiële vereisten.....	30
3.3.5 Pedagogische en didactische wenken.....	30
3.3.6 Evaluatie.....	30
3.3.7 Bibliografie.....	30
3.4 CULTUUR-HISTORISCHE REIS.....	32
3.4.1 Beginsituatie.....	32
3.4.2 Leerplandoelstellingen.....	32
3.4.3 Leerinhouden.....	36
3.4.4 Minimale materiële vereisten.....	36
3.4.5 Pedagogische en didactische wenken.....	36
3.4.6 Evaluatie.....	37
3.4.7 Bibliografie.....	37
BIJLAGEN.....	38

1 Visie op het vak Exploratie

"Uit louter abstracte uitgangspunten laat zich geen opvoeding ontwikkelen, doch enkel en alleen met realiteit"

Rudolf Steiner

1.1 Algemene doelstellingen

De werkelijke doelstelling van alle opvoeding is de jonge mens zo te ontwikkelen dat hij een innerlijk vrij en zelfstandig wezen wordt, dat in staat is de verantwoordelijkheid voor het eigen handelen op te nemen (ook in moreel opzicht). De Steinerpedagogie stelt zich daarom tot doel om jonge mensen binnen de grenzen van hun eigen wezen en kunnen een dermate hoog niveau te laten bereiken dat ze in zichzelf en vanuit zichzelf de middelen en wegen kunnen vinden om autonoom in het leven te staan.

De secundaire Steinerscholen zien het niet enkel als hun algemeen vormende opdracht om jongeren op te voeden tot kritische en vrij *denkende* jonge volwassenen, maar zien hun taak ook gelegen in de vorming tot praktisch *handelende* en sociaal *voelende* mensen. Dit veronderstelt dat deze leerweg de leerlingen ook in contact brengt met een zo breed mogelijke waaier aan menselijke en mensgerichte activiteiten, die bepalend zijn voor het maatschappelijke leven waarbinnen zich dit praktisch handelen en sociaal voelen afspelen. Het is de bedoeling dat leerlingen gedurende de opeenvolgende studiejaar van de tweede en derde graad kunnen kennismaken met de verschillende manieren waarop aan het sociale handelen wordt vorm gegeven. Doorheen de concrete ervaring kunnen ze leren om een persoonlijke verhouding te ontwikkelen ten aanzien van deze aspecten van het maatschappelijk leven.

Deze algemene doelstellingen en specifieke eindtermen komen voor in één of meer van de thema's. Het staat elke school vrij een nieuwe variant op dit leerplan te organiseren. Hierbij moet in acht genomen worden dat de afgeleide doelstellingen op een haalbare wijze gerealiseerd worden voor de tweede graad en gebaseerd op de eigen specifieke eindtermen, zoals goedgekeurd bij Besluit van de Vlaamse regering op 16 september 2005 (B.S. 05 december 2005, p.52370) en geformuleerd in de algemene doelstellingen.

De leerplandoelstellingen hebben dezelfde indeling die gebruikt werd bij de specifieke eindtermen (SET).

Waarnemen.

De leerlingen kunnen

1. waarnemen door in een opdracht fenomenen zintuiglijk te observeren en hun waarnemingen exact te verwoorden en bij te stellen; (SET 1)

2. in de waarnemingsfase afzien van oordelen en/of interpretaties; (SET 2)
3. het gevoel als waarnemingsorgaan gebruiken in welbepaalde opdrachten
 - a. bij het beschrijven van fenomenen
 - b. en om de gevoelens van anderen te leren waarnemen. (SET 4)

Oordelen

De leerlingen

4. kunnen op basis van eigen ervaringen tijdens projecten en excursies en die van hun medeleerlingen hun denkbeelden omtrent maatschappelijke vraagstukken aanvullen en hierover een genuanceerd oordeel vormen. (SET 14)

Onderzoeken

De leerlingen

5. kunnen aan de hand van diverse zoeksystemen – waaronder geautomatiseerde – gericht bronnenmateriaal verzamelen, ordenen en selecteren. (SET 15)

Vormgeven

De leerlingen kunnen binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding:

6.
 - a. een tijdsplanning maken van een concreet project
 - b. en bij de uitvoering overleggen, bijsturen en beslissingen nemen; (SET 27)
7. bij de uitvoering van de opdracht:
 - a. regels van de vakdiscipline toepassen
 - b. kennis van en inzicht in het gebruik van de materialen toepassen,
 - c. met zorg en respect omgaan met gereedschap en uitrusting,
 - d. de opgegeven maten en/of criteria respecteren ,
 - e. door orde en netheid de veiligheid en efficiëntie bevorderen,
 - f. omgaan met machines en apparaten en daarbij rekening houden met de veiligheidsvoorschriften. (SET 28)

Ondernemen

De leerlingen

8. kunnen binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding initiatief nemen en verantwoordelijkheid dragen tijdens individuele en groepsprojecten; (SET 29)
9. kunnen bij een eigen initiatief:
 - a. plannen, organiseren en communiceren,
 - b. toetsen aan de realiteit,
 - c. en de deadlines respecteren. (SET 30)

Team vormen

De leerlingen kunnen binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding:

10. in een dialoogcultuur actief deelnemen; (SET 33)
11. door onderling overleg tot een taakverdeling komen; (SET 34)
12. alle teamleden respecteren ongeacht hun taak of rol, en leiding nemen of aanvaarden in

groepsprocessen; (SET 35)

13. door teamwerk oplossingen laten ontstaan bij onverwachte situaties in groepsprojecten; (SET 36)

14. hun eigen gedrag waarnemen tijdens teamwerk. (SET 37)

Zelfreflectie

De leerlingen kunnen

15. terugkijken naar zichzelf in leersituaties en groepsprocessen en daarover rapporteren; (SET 38)

16. aangeven binnen een bepaalde leercontext en onder begeleiding dat ze zich bewust zijn van eigen beperkingen en talenten; (SET 39)

17. zich bij welbepaalde leersituaties verplaatsen in verschillende standpunten en zienswijzen en dit gebruiken om het eigen standpunt te vormen of bewust te maken. (SET40)

1.2 De ervaringsgerichte stages

In de tweede graad ligt bij aanvang het accent op het zoeken naar houvast in de wetmatigheden van het *denken*, terwijl de derde graad zich meer richt op zelfstandigheid en evenwicht in het brede innerlijke *gevoelsleven*. Door de organisatie van het secundair onderwijs spelen zich de laatste jaren van de adolescentie¹, waarin de jongere uiteenzetting zoekt met de drijfveren voor zijn eigen *handelen*, buiten de schoolmuren af. Uiteraard is het de bedoeling de leerlingen zo goed mogelijk voor te bereiden op deze periode waarin ze belangrijke keuzes zullen maken voor hun toekomst, dit echter zonder te overhaasten of voorbarige keuzes tot stand te laten komen. Om dit te ondersteunen wordt aan de leerlingen de mogelijkheid geboden om verschillende levens- en beroepsgebieden te verkennen binnen het individuele gedeelte van het vak Exploratie.

In de individuele ervaringsgerichte werkweken in de 3de graad – die formeel als ‘stages’ ingericht worden – krijgen de jongeren de kans zich op een zinvolle en constructieve manier uiteen te zetten met sociaal-economische aspecten van onze maatschappij, zodat ze leren om deze sterke realiteit uit hun omgeving te beoordelen vanuit kennis, beoefening en waardering. We opteren voor een werkelijke instap in enkele beroepsvelden die representatief kunnen worden genoemd voor de factor arbeid in de maatschappij, maar die daarbij ook toegankelijk moeten zijn voor in wezen ongeschoolde jongeren (d.w.z. nog niet gespecialiseerd of voor een bepaald vak opgeleid). Zo blijven de leerlingen niet alleen toeschouwer, maar moeten ze ook zelf de handen uit de mouwen steken. De exploratieweek zijn zo opgebouwd dat ze over de verschillende jaren van de tweede en derde graad op elkaar voortbouwen (verticale samenhang).

Het individuele karakter van deze activiteiten is een middel om de leerlingen te helpen bij het

1. In de Steinerscholen hanteert men gewoonlijk de volgende indeling: prepuberteit (laatste jaar basisschool en eerste jaar S.O.) – puberteit (tweede en derde jaar S.O.) – adolescentie (vanaf het tweede leerjaar van de tweede graad tot de leeftijd van 21 jaar)

ontwikkelen van zelfstandigheid. Het zelf zoeken naar een geschikte plaats voor de stage, het leggen van de nodige contacten, het opdoen van een individuele praktijkgerichte ervaring en de persoonlijke verwerking daarvan in een verslag, kunnen daartoe bijdragen. De confrontatie van de eigen ervaring met die van de klasgenoten biedt mogelijkheid tot reflectie en verruimde beeldvorming. Hierbij kunnen sociale vaardigheden zoals luisterbereidheid en zichzelf uiten via een groeps gesprek worden geoefend. Deze werkweken hebben naast hun opvoedend doel ook een zeer duidelijk levensvoorbereidend doel. De leerlingen kunnen zich een realistisch beeld vormen van de ervaren beroepsgebieden maar ook van de eigen capaciteiten, interesses en drijfveren, wat hen kan helpen om tot een gefundeerde studie- en/of beroepskeuze te komen. Deze stageweken dienen vakoverschrijdend te zijn en de leerlingen in staat te stellen om zelf verbanden te ontdekken in het complexe weefsel van de hen omringende wereld.

1.3 De klassikale ervaringsgerichte werkweken

In de Steinerscholen probeert men in het curriculum zo veel mogelijk uit te gaan van de ontwikkelingsfasen van de leerlingen, opdat de aangeboden leerstofthema's zouden aansluiten bij de leeftijdsgebonden innerlijke behoeften en interesses van de jongeren. In de afzonderlijke vakken van het curriculum worden verschillende aspecten van deze specifieke belangstellingssferen aangesproken en uitgediept. Deze dienen echter ook vakoverschrijdend te worden benaderd, opdat het onderliggende ontwikkelingsthema van deze leeftijdsfase in zijn geheel zou kunnen worden aangesproken. Daarom wordt in het vak Exploratie ruimte gemaakt om het ontwikkelingsthema van het betreffende leerjaar op geïntegreerde wijze uit te werken in de klassikale ervaringsgerichte werkweken (horizontale samenhang). Deze werkweken worden uitgewerkt in aansluiting met de ontwikkelingsthema's van elk leerjaar, waarbij de specifieke mogelijkheden en behoeften van de betreffende klasgroep doorslaggevend zullen zijn bij de keuze van bestemming, specifieke doelen, leerinhouden en didactische werkvormen.

In de klassikale ervaringsgerichte werkweken wordt tevens het belang van de leeftijdsgroep benadrukt waarin de leerlingen gezamenlijk een leeftijdsgebonden proces gaan. De klasgroep wordt in de Steinerscholen beschouwd als een cruciale voorwaarde tot maar ook een onmisbaar onderdeel van een gezond leerproces. Deze groep ontwikkelt zich doorheen meerdere jaren toch voornamelijk binnen de schoolmuren. Door buiten het schoolse milieu te treden, ontstaan nieuwe uitdagingen en dynamieken in het sociale proces, die nieuwe impulsen kunnen geven aan het individuele en klassikale leerproces. Ook wordt in het ervaringsleren het leervermogen van de leerlingen op een heel andere wijze aangesproken, wat (leer)ervaringen kan opleveren die een veel grotere impact hebben op de leerling dan welke intra-muros werkvorm ooit kan bereiken.

2. Ervaringsgerichte stages

2.1 Keuzevoorwaarden

Het leerplan Exploratie is erop gericht aan de verschillende secundaire Steinerscholen, die zich op grote afstand van elkaar bevinden, voldoende vrijheid te bieden om afhankelijk van plaatselijke visies en omstandigheden de vooropgezette doelstellingen te realiseren. Het inrichten van twee stages in de 3de graad wordt in dit opzicht als wenselijk beschouwd (maximale versie van het leerplan). Het inrichten van één stage per graad is een vereiste (minimale versie van het leerplan).

De persoonlijkheidsontwikkeling van de leerlingen beïnvloedt sterk de groei van het oordeelsvermogen en van het wetenschappelijk denken (dat met de jaren een ruimere basis biedt om tot zelfstandig oordelen te komen). Het kunnen beoordelen van de ervaringen die de leerlingen tijdens de individuele werkweken opdoen, is daardoor sterk afhankelijk van de ontwikkelingsfase waarin ze zich bevinden. Omdat de steinerscholen het belangrijk vinden dat beelden, meningen en begrippen kunnen meegroeien, krijgen de leerlingen in de werkweken de mogelijkheid om zich in elke fase van de adolescentie met (aspecten van) de maatschappelijke werkelijkheid uiteen te zetten. Zo blijft het denken beweeglijk en wordt er vanuit de school ook een stimulans meegegeven tot levenslang leren.

Aangepast aan de mogelijkheden en behoeften van de fase waarin de leerlingen zich bevinden, kan zo in elk leerjaar van de tweede en derde graad een exploratieactiviteit worden ingericht, zodat bij het beëindigen van de middelbare school praktijkgerichte ervaring is opgedaan in de land- of tuinbouwsector, de kleinhandel, de industrie en de verzorgende en/of dienstverlenende sector. In de loop van de twee opeenvolgende leerjaren van de derde graad zal tenminste één van de volgende thema's in de vorm van een stage aan bod komen:

- a. Industriële productie (bedrijf)
- b. sociale verzorging (instelling)
- c. socio-culturele of ideële organisatie (non profit organisatie)

De bovenstaande aanduiding van thema's is niet normatief. Ze is bedoeld om aan de leerkrachten een *model* te bieden van hoe een thema binnen de eigen schoolcontext kan uitgewerkt worden. Het staat elke school vrij om naast de reeds genoemde thema's, eigen onderwerpen uit te werken die beter aansluiten bij de eigen schoolsituatie, in zoverre ze daarmee de vooropgezette doelstellingen kunnen realiseren.

De stage in een bedrijf is bij voorkeur voorzien voor het eerste jaar van de derde graad. Het sluit aan bij de leerinhoud van andere vakken in dit leerjaar. Door deze theoretische kennis te verruimen en verdiepen met eigen ervaringen, krijgen de leerlingen de mogelijkheid zich een eigen positie te verwerven ten aanzien van het bedrijfsleven. De exploratie gebeurt in een

productiebedrijf, bij voorkeur een bedrijf met hoge psychologische drempel. Dit is meestal nog echt onbekend terrein voor de leerlingen, waar dan ook echt nieuwe ervaringen kunnen worden opgedaan. De grootteorde en de organisatie ervan stellen ook het bevattingsvermogen van de jongeren op proef, zeker naar de grote economische verbanden toe.

De stage met als thema sociale verzorging, gebeurt in sociale instellingen in de ruime zin van het woord, d.w.z. instellingen waar mensen verzorgd worden omdat ze hulpbehoevend zijn. We denken hierbij onder meer aan bejaardentehuizen, opvangcentra voor kinderen, kleuterscholen, opvangcentra voor asielzoekers en instellingen voor gehandicaptenzorg. De leerlingen moeten de kans krijgen om werk te doen waarbij ze echt voor andere mensen kunnen zorgen. Door het deelnemen aan het dagelijks leven in een verzorgingsinstelling, kunnen de leerlingen ervaren welke plaats dienstvaardigheid inneemt binnen het arbeidsveld. Tevens kunnen ze ervaren welke cruciale rol het vrijwilligerswerk speelt in het sociale veld, en hoe er in deze tijd wordt omgegaan met hulpbehoevendheid en afhankelijkheid.

De stage in een ideële organisatie wordt bij voorkeur ingericht in het tweede jaar van de derde graad. De jongere ziet zich meer en meer geconfronteerd met zichzelf en de wereld: 'Wie ben ik?', 'Wat kan ik?' en 'Wat wil ik?', zijn vragen die heel belangrijk worden. Ze leiden naar de vraag naar idealen en naar de manier waarop idealen in het leven kunnen worden verwerkelijkt. De zoektocht van de laatstejaars naar hun eigen idealen en persoonlijke drijfveren, wordt ondersteund door het samen met anderen (in een organisatie of vereniging) te werken aan of vanuit een gemeenschappelijk ideaal. Dit ideaal heeft dikwijls te maken met maatschappijvernieuwing, al richt niet elke organisatie zich op de hele maatschappij. Zo richten sommige organisaties of verenigingen zich op een betere voeding of opvoeding, andere op heel grote doelen zoals vrede, gerechtigheid, een beter milieu, enz. Er zijn ook instellingen die hun idealen op zichzelf proberen toe te passen, zoals een rechtvaardige inkomensverdeling in de instelling, zeggenschap voor alle medewerkers, enz. De exploratie gebeurt dus in een organisatie waar mensen volgens een gemeenschappelijk maatschappijvernieuwend ideaal werken, liefst met een bepaalde gezindheid of opgericht vanuit een bepaald ideaal (zoals een politieke partij, een coöperatieve, een spirituele beweging, een bejaardentehuis, een therapeutische instelling, buitengewoon onderwijs en een buurthuis).

2.2 Beginsituatie

Het vak Exploratie wordt in de Steinerscholen gegeven vanaf de tweede graad van het secundair onderwijs. De leerlingen hebben dus al enige ervaring opgedaan met zulke activiteiten en opdrachten. Er wordt dan ook een zekere zelfstandigheid bij de leerlingen verondersteld om zelf een plaats voor de werkweek te zoeken en zinvol aan het arbeidsproces deel te nemen.

De werkweken bouwen uiteraard voort op kennis en inzichten uit vakken uit de tweede en derde graad. We zullen hiervan een aanduiding geven voor elk van de drie thema's:

2.2.1 Industriële productie (bedrijf)

Uit de lessen aardrijkskunde, geschiedenis, cultuurbeschouwing e.a. is een beeld ontstaan van de verhouding tussen onder meer werkgevers en werknemers, bedrijven en vakbonden en staten en regeringen. De leerlingen hebben inzichten verworven in het belang van arbeidsdeling in het kader van productieprocessen, de rol van specialisatie en samenwerking.

2.2.2 Sociale verzorging (instelling)

In het gehele curriculum wordt in alle vakken veel aandacht besteed aan de ontwikkeling van de dienstvaardigheid. Dit geldt dan voor de leerlingen onderling: zwakkeren worden door sterkeren geholpen en al naar gelang van het vak zijn het andere leerlingen die de functie van 'helper' op zich nemen. In de lessen biologie van de tweede graad kwam tevens de bouw en de functies van het menselijk lichaam aan bod.

2.2.3 Socio-culturele of ideële organisatie (non profit organisatie)

In het vak cultuurbeschouwing komen in de derde graad de verschillende wereldgodsdiensten aan bod. In het vak geschiedenis gaat het over de grote politieke tegenstellingen. In het vak aardrijkskunde wordt aandacht besteed aan de verschillende economische systemen. In de taalvakken wordt veel tijd besteed aan het behandelen van de grote stromingen in de literatuur, waarbij de achterliggende ideeën aanleiding geven tot onder meer gesprekken, spreekbeurten en verhandelingen. Dit alles geeft de jongere een beeld van de ideeën waar mensen mee bezig zijn en waar ze, via hun arbeid, uitdrukking aan willen geven.

2.3 Leerplandoelstellingen

Gezien het vakoverschrijdende karakter van de stages wordt in onderstaande leerplandoelstellingen ook verwezen naar de vakoverschrijdende eindtermen (VOET), zoals geformuleerd in de eigen eindtermen van de Rudolf Steinerscholen². Dit laat aan de scholen echter de vrijheid om deze vakoverschrijdende eindtermen ook in andere vakken of projecten na te streven. De scholen die opteren voor een minimale versie van het leerplan, moeten er wel rekening mee houden dat de hier vernoemde vakoverschrijdende eindtermen dan nadrukkelijk in andere vakken of projecten betracht moeten worden. In voetnoten werden de betreffende vakoverschrijdende eindtermen vermeld die met de hier vernoemde leerplandoelstelling gerealiseerd kunnen worden.

De leerplandoelstellingen hebben dezelfde indeling die gebruikt werd bij de specifieke eindtermen (SET).

Denken

De leerlingen

1. hebben inzicht in de organisatie en de ontwikkeling van bedrijf/instelling/organisatie en dit op het gebied van
 - de producten/diensten (onder meer aard, kwaliteit, kwantiteit, verwerking, presentatie, vraag en aanbod)
 - de geldstromen
 - de relaties tussen mensen (onder meer formele en informele relaties, taakverdeling, verhouding tussen medewerkers, samenwerking, werksfeer, relaties met cliënteel);

Oordelen

De leerlingen

2. kunnen op basis van eigen ervaringen tijdens projecten en excursies en die van hun medeleerlingen hun denkbeelden omtrent maatschappelijke vraagstukken aanvullen en hierover een genuanceerd oordeel vormen. (SET 14)
3. kunnen een verband leggen tussen hun ervaringen en reeds geziene leerstof (bijv. in aardrijkskunde, geschiedenis, cultuurbeschouwing, economie (evt.), EHBO (evt.), biologie, literatuur in de vakken Nederlands, Engels, Frans, Duits);
4. kunnen, rekening houdend met de eigen interesses, capaciteiten en waarden, een zinvol overzicht verwerven over studie- en beroepsmogelijkheden, dienstverlenende instanties met betrekking tot de arbeidsmarkt en/of de verdere studieloopbaan³ ;
5. kunnen aangeven dat er verschillende opvattingen zijn over de herverdeling van de welvaart en de relatie welvaart-welzijn⁴ ;

2. Eigen eindtermen 2de en 3de graad SO, goedgekeurd bij Besluit van de Vlaamse regering van 6 september 2002 (B.S. 22/11/2002), tot ontvankelijkheid en gelijkwaardigheid van een aanvraag tot afwijking van het Decreet van 18 januari 2002

3. Leren leren – Keuzebekwaamheid, VOET 17

4. Opvoeden tot burgerzin – Wereldburgerschap, VOET 15

6. beseffen het belang van persoonlijke inzet voor de verbetering van het welzijn en de welvaart in de wereld⁵ ;
7. beseffen dat ze zelf optimale omstandigheden kunnen scheppen voor een zinvolle stage en voor zinvol werken in het algemeen;
8. leren een positieve houding aannemen tegenover werkende mensen, die immers bewust of onbewust hun arbeid ten dienste stellen van anderen via hun producten of diensten;
9. kunnen een onbevooroordeelde, roldoorbrekende en respectvolle houding aannemen ten aanzien van studieloopbanen en beroepen⁶;
10. leren omgevingsinvloeden op het keuzegedrag onderkennen en er zich tegenover positioneren⁷ ;
11. leren realiteitsbesef, sociaal besef, schoonheidsbesef en verwondering ontwikkelen.

Vormgeven

De leerlingen

12. kunnen binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding bij de uitvoering van de opdracht:
 - a. regels van de vakdiscipline toepassen
 - b. kennis van en inzicht in het gebruik van de materialen toepassen,
 - c. met zorg en respect omgaan met gereedschap en uitrusting,
 - d. de opgegeven maten en/of criteria respecteren ,
 - e. door orde en netheid de veiligheid en efficiëntie bevorderen,
 - f. omgaan met machines en apparaten en daarbij rekening houden met de veiligheidsvoorschriften. (SET 28)
13. oefenen zich in het verkrijgen van een zekere handigheid en vlotheid in de handelingen die aan bod komen in de stage⁸ ;

Ondernemen

De leerlingen kunnen binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding:

14. initiatief nemen en verantwoordelijkheid dragen tijdens individuele en groepsprojecten; (SET 29)
15. bij een eigen initiatief:
 - a. plannen, organiseren en communiceren,
 - b. toetsen aan de realiteit,
 - c. en de deadlines respecteren. (SET 30)
16. zich engageren om een eigen verantwoordelijkheid op te nemen⁹ ;

5 Opvoeden tot burgerzin – Wereldburgerschap, VOET 16

6 Leren leren – Keuzebekwaamheid, VOET 18

7 Leren leren – Keuzebekwaamheid, VOET 20

8. Hoewel de exploratie het verkrijgen van specifieke vaardigheden niet tot doel heeft, dient de leerling ernaar te streven de taken naar best vermogen te volbrengen

9. Sociale vaardigheden – Constructief participeren aan de werking van sociale groepen, VOET 10

Team vormen

De leerlingen kunnen binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding:

17. alle teamleden respecteren ongeacht hun taak of rol, en leiding nemen of aanvaarden in groepsprocessen; (SET 35)

18. hun eigen gedrag waarnemen tijdens teamwerk. (SET 37)

de leerlingen

19. kunnen meehelpen aan het formuleren en realiseren van groepsdoelstellingen door

bijvoorbeeld ¹⁰ :

- contacten te maken;
- te overleggen en afspraken te maken;
- taken en functies te verdelen;
- belangen af te wegen en te bemiddelen;
- bij te dragen aan een goed functioneren van de groep als groep;

20. leren streven naar een evenwicht tussen eigen wensen, verlangens en belevingen, en het groepsbelang ¹¹ ;

21. leren omgaan met hiërarchie, macht en regelgevingen ¹² ;

22. leren een positieve houding aannemen tegenover arbeid

- het werk zien
- respect en medeleven tegenover medewerkers
- met zorg werken
- beleven van samenwerking en arbeidsdeling
- belang van afspraken en stiptheid.

Zelfreflectie

De leerlingen

23. kunnen terugkijken naar zichzelf in leersituaties en groepsprocessen en daarover rapporteren; (SET 38)

24. kunnen zich bij welbepaalde leersituaties verplaatsen in verschillende standpunten en zienswijzen en dit gebruiken om het eigen standpunt te vormen of bewust te maken. (SET40)

25. kunnen communiceren over hun eigen interesses, capaciteiten en waarden ¹³ ;

26. ontwikkelen een realistisch zelfbeeld op basis van een breed spectrum aan gegevens en kunnen hierover communiceren ¹⁴ ;

10. Sociale vaardigheden – Constructief participeren aan de werking van sociale groepen, VOET 6

11 Sociale vaardigheden – Constructief participeren aan de werking van sociale groepen, VOET 8

12 Sociale vaardigheden – Constructief participeren aan de werking van sociale groepen, VOET 9

13. Leren leren – Keuzebekwaamheid, VOET 15

14. Leren leren – Keuzebekwaamheid, VOET 16

2.3.1 Specifiek voor industriële productie (bedrijf)

De leerlingen

1. leren oog hebben voor de plaats van de mens in het productieproces;
2. kunnen het normverleggend en grensoverschrijdend karakter van milieuvervuiling bij productie en verbruik illustreren¹⁵ ;
3. kunnen effecten van techniek op menselijke gedragingen, houdingen, waarden en normen illustreren¹⁶ ;
4. kunnen kenmerken van een technische benadering onderscheiden van andere benaderingen zoals wetenschappelijk, artistiek, sociaal, ...¹⁷ ;
5. kunnen gefundeerd oordelen over de rol van ondernemingen/organisaties in en voor de samenleving bijvoorbeeld met betrekking tot welvaart, ontwikkeling en welzijn¹⁸ ;
6. kunnen kennis en vaardigheden uit verschillende sectoren herkennen¹⁹ ;
7. kunnen eenvoudige ontwerpen en realisaties evalueren²⁰ ;
8. kunnen ondernemingen/organisaties karakteriseren als uitvoerders van technische processen en de rol van verschillende technische beroepen en vaardigheden hierbij toelichten²¹ ;
9. kunnen een constructief kritische houding aannemen ten aanzien van techniek, technische beroepen en ondernemingen/organisaties²² ;
10. hebben oog voor de rol van welzijn, veiligheid en gezondheid in het arbeidsproces.

2.3.2 Specifiek voor sociale verzorging (instelling)

De leerlingen

1. leren oog hebben voor "afhankelijkheidsrelaties" (Hoe is het om te verzorgen? Hoe is het om verzorgd te worden?);
2. ontwikkelen een positieve houding ten aanzien van verzorgings- of verzorgende arbeid;
3. leren zorg dragen voor zichzelf en voor anderen rekening houdende met thematieken zoals jeugdbeleid, ouderdom, sociale achterstelling en handicaps²³ ;
4. kunnen respect tonen voor zichzelf en anderen zoals personen met andere geaardheid, uit andere etnische groepen, uit andere culturen en met andere denkwijzen en overtuigingen²⁴;
5. leren bij zichzelf en anderen signalen herkennen van diverse vormen van partner- en sociale druk, fanatisme, discriminatie en onverdraagzaamheid en leren hierop reageren²⁵ .

15. Milieueducatie – Natuur- en milieubeleid, VOET 2

16. Technisch-technologische vorming, VOET 2

17. Technisch-technologische vorming, VOET 3

18. Technisch-technologische vorming, VOET 4

19. Technisch-technologische vorming, VOET 5

20. Technisch-technologische vorming, VOET 6

21. Technisch-technologische vorming, VOET 7

22. Technisch-technologische vorming, VOET 8

23. Gezondheidseducatie – Zorgethiek, VOET 8

24. Gezondheidseducatie – Zorgethiek, VOET 9

25. Gezondheidseducatie – Zorgethiek, VOET 10

2.3.3 Specifiek voor socio-culturele of ideële organisatie (non profit organisatie)

De leerlingen

1. leren de motieven en idealen van leden van de organisatie te onderscheiden;
2. leren oog hebben voor de verschillende manieren waarop arbeid kan worden gehonoreerd;
3. leren interesse opbrengen voor de motieven en idealen die medemensen bezielen, zonder daarbij de eigen kern te verliezen;
4. leren wat het betekent om op immaterieel, ideëel vlak dienstbaar te zijn aan medemens of maatschappij.

2.4 Leerinhouden

Uiteraard zijn niet alle leerinhouden voor een dergelijke stage vooraf vast te leggen. Wel wordt aan de leerlingen een aandachtsrichtende **vragenlijst** meegegeven, waarin vragen m.b.t. de verschillende onderdelen van de leerinhoud aan bod komen (zie model in bijlage). Aan de hand hiervan maken de leerlingen een **verslag** (het stageschrift) van hun ervaringen, waarin zowel beschrijvende als meningsvormende onderdelen voorkomen.

De stage wordt vooraf klassikaal voorbereid. Achteraf worden in **klasgesprekken** de ervaringen en hetgeen leerlingen geleerd hebben uitgewisseld en geëvalueerd. De leraar kan dit sturen door de ervaringen per thema aan bod te laten komen.

De volgende onderwerpen kunnen aan bod te komen in de individuele en/of klassikale verwerking:

- sollicitatiegesprek
- interview, gesprek met leiding, medewerkers en cliënteel
- zorgvuldig mondeling en schriftelijk taalgebruik
- de organisatie en ontwikkeling van een productiebedrijf/hulpverlenende instelling/ideeel werkende organisatie
- de maatschappelijke functie van een productiebedrijf/hulpverlenende instelling/ideeel werkende organisatie
- product/dienst
 - aard
 - kwaliteit en kwantiteit
 - verwerking of productie
 - presentatie
 - vraag en aanbod
 - product/dienst als bijdrage tot het vervullen van menselijke behoeften (klantgerichtheid)
- geldstromen
- relaties tussen mensen
 - formele en informele relaties
 - taakverdeling
 - arbeidsverhoudingen, hiërarchie en macht
 - samenwerking
 - werksfeer
 - relaties met cliënteel
- welzijn, veiligheid en gezondheid
- eigen plaatsbepaling ten aanzien van de arbeidservaring en kritische zelfevaluatie
 - verworven inzichten m.b.t. eigen interesses, capaciteiten en waarden
 - verworven vaardigheden
 - persoonlijke werkpunten
 - toekomstperspectieven t.a.v. studie- en beroepsloopbaan

2.5 Minimale materiële vereisten en organisatie

De stageactiviteiten vallen onder de bepalingen van de **omzendbrieven** SO/2002/09 SO/2002/10. ze worden ingericht als ‘blokstages’ (minimum 1 week).

De leerlingen leggen zelf contact met het bedrijf voor een ‘stageplaats’, en krijgen vanuit de school een **introductiebrief** mee voor de directie van het bedrijf of de instelling of organisatie, waarin het doel van de stage en de concrete verwachtingen ten aanzien van arbeidsmogelijkheden en begeleiding staan vermeld. Tevens wordt daarin toelichting gegeven:

- over wat er verwacht mag worden van de leerling,
- hoe de verzekeringen geregeld zijn, vooral in verband met schade en arbeidsongevallen,
- wie vanuit de school de stagecoördinator en de stagebegeleider zijn, en waar en wanneer deze personen te bereiken zijn in geval van vragen of problemen.

De directie van het bedrijf (de ‘stagegever’) vult de bijgaande **stageovereenkomst** in voor akkoord, waarna de school schriftelijk de gemaakte afspraken bevestigt. De stagegever duidt ook een directe begeleider van de leerling op de werkvloer aan, de ‘**stagementor**’.

De **stagebegeleider**:

- neemt vooraf (schriftelijk of mondeling) contact op met die bedrijven, instellingen of organisaties waar bijzondere risico’s zich kunnen voordoen, onder meer over de gezondheidsrisico’s en de noodzakelijkheid van een bijkomend geneeskundig onderzoek;
- gaat na of alle stageovereenkomsten in overeenstemming zijn met het voor alle scholen en structuuronderdelen van de 3de graad verplichte ‘**stagereglement**’ (zie bijlage SO/2002/10), met speciale aandacht voor de bijzondere voorwaarden voor het gebruik van bepaalde toestellen en/of agentia;
- onderzoekt of zich mogelijk buitengewone arbeidsrisico's stellen zijn die niet gedekt worden door de schoolverzekering.

Indien de verwachte arbeidsrisico's buiten het bestek van de schoolverzekering vallen, wordt in overleg met de leerling gekeken naar een afbakening van de werkzaamheden of wordt gevraagd een andere plaats te kiezen.

De leerlingen krijgen voor aanvang van de stage een formulier waarin de **stageopdracht** (het ‘stageplan’) wordt uiteengezet. Deze bevat minstens een aandachtsrichtende vragenlijst, de praktische afspraken i.v.m. bereikbaarheid van de begeleidende leerkracht en omschrijving van het takenpakket van de leerling (de ‘stageactiviteiten’).

Van de leerlingen wordt verwacht dat ze zich houden aan het **arbeidsreglement** en de arbeidsuren van de werkplaats (bedrijf, kleinhandel, instelling), met een maximum van 38 uren per week.

De leerlingen maken na afloop van de activiteit een **stageverslag** (het stageschrift). Hierin beschrijven ze hun ervaringen aan de hand van een aandachtsrichtende vragenlijst die door de leraar werd opgesteld (zie model in bijlage).

Aan de bedrijfsdirectie of wordt gevraagd om na afloop van de stage, al dan niet samen met de leerling, een **beoordelingsformulier** in te vullen. De beoordeling van de stagementor of bedrijfsdirectie wordt mee opgenomen in de eindevaluatie van de leerling, evenals het verslag van het **stagebezoek** door de stagebegeleider en/of één van de leerkrachten van de klassenraad.

2.6 Pedagogische en didactische wenken

De stage wordt vooraf klassikaal voorbereid. Geruime tijd voor aanvang van de stage krijgen de leerlingen het doel, het verloop en de praktische gegevens over deze week uitgelegd. Van de leerlingen in de derde graad wordt een grote **zelfstandigheid** verwacht in het mee zoeken naar een geschikte werkplaats. Vanuit de school wordt de keuze van de werkplaats beoordeeld. Indien de leerling er niet in slaagt zelf een geschikte plaats te vinden, krijgt hij/zij een adres opgelegd.

Achteraf worden in **klasesprekken** de ervaringen en hetgeen leerlingen geleerd hebben uitgewisseld en geëvalueerd. De leraar kan dit sturen door de ervaringen per thema aan bod te laten komen.

De stagebegeleiders streven ernaar om elke leerling te bezoeken tijdens de stage.

2.7 Evaluatie

De beoordeling van de stage zal door de begeleidende leraar gemaakt worden aan de hand van:

- de gegeven opdracht (zie model in bijlage)
- het schriftelijk verslag van de leerling, zowel inhoudelijk als naar vorm (taalgebruik en presentatie)
- het beoordelingsformulier dat door de bedrijfsdirectie of stagementor werd ingevuld en betrekking heeft op de houding en werkhouding van de leerling, en op de mate waarin leergierigheid en bereidheid tot het opnemen van niet verplichte taken aan de dag werden gelegd
- de inbreng van de leerling tijdens de klassikale nabespreking
- het verslag van het stagebezoek door de stagebegeleider of één van de leden van de klassenraad

2.8 Bibliografie

DE LAAT, J. *Van Aambeeld naar Beeldscherm. Arbeid en techniek in onderwijs en samenleving*, Nearchus, Hemrik, 2001.

FUCKE, E., *Der Bildungswert praktischer Arbeit. Gedanken zu einer Lebensschule*, Freies Geistesleben, Stuttgart, 1990.

FUCKE, E., *Grundlinien einer Pädagogik des Jugendalters*, Freies Geistesleben, Stuttgart, 1991.

FUCKE, E., *Wirtschaft was ist das?*, Freies Geistesleben, Stuttgart.

RÜDIGER, I., *Ansätze zur Entwicklung einer neuen Oberstufengestalt. Projektarbeit und Prüfungen im Spannungsfeld von Schule und Arbeitswelt*, Freies Geistesleben, Stuttgart.

STOCKMEYER, E.A.K., *Angaben Rudolf Steiners für den Waldorfschulunterricht*, Pädagogischen Forschungsstelle beim Bund der Freien Waldorfschulen, Stuttgart, 2001.

VAN BESOUW, M. *Hoe organiseer ik een levens- en ervaringsgerichte werkweek*, In: Demetrius, jaargang 5, nr 20, Rudolf Steineracademie, Antwerpen, 1 juni 2001.

We verwijzen tevens naar het leerplan aardrijkskunde 3de graad voor meer inhoudelijke achtergrondliteratuur m.b.t. economische processen.

3 Klassikale ervaringsgerichte werkweken

3.1 Keuzevoorwaarden

Deze activiteiten worden ingericht als ‘méérdaagse extramurosactiviteiten’. Het leerplan Exploratie is erop gericht aan de vestigingen van de secundaire steinerscholen, die zich op grote afstand van elkaar bevinden, voldoende vrijheid te bieden om afhankelijk van plaatselijke visies en omstandigheden de vooropgezette doelstellingen te realiseren. Het inrichten van twee klassikale ervaringsgerichte werkweken per graad wordt in dit opzicht als wenselijk beschouwd (maximale versie van het leerplan). Het inrichten van één klassikale ervaringsgerichte werkweek per graad is een vereiste (minimale versie van het leerplan).

Dit onderdeel van het leerplan Exploratie wordt ingevuld vanuit de specifieke ontwikkelingsthema's van elke leeftijdsfase (horizontale samenhang). Per leerjaar worden deze thema's vanuit de verschillende vakken behandeld, maar ze vragen eveneens om een vakoverschrijdende en geïntegreerde benadering. De **ontwikkelingsthema's** voor de derde graad worden hieronder op beknopte wijze per leerjaar geschetst.

In het *eerste leerjaar* van de derde graad staat het begrip *ontwikkeling* zelf centraal. Daarmee wordt bedoeld: alles wat zich in tijdsprocessen afspeelt, bijvoorbeeld de levensloop van de leerlingen zelf. De jongeren van deze leeftijd vragen zich af waar hun eigen plaats is in de wereld en in de kosmos. Het zelfbewustzijn van de jongeren groeit en ze komen tot een verdiepte en meer objectieve kennis van zichzelf. Ze krijgen interesse in psychologie en psychische fenomenen en voelen zich aangetrokken tot het metafysische en het religieuze. Ze trachten een verbinding tussen innerlijk en uiterlijk tot stand te brengen. Na het tumult en de rebellie van de puberteit treedt de 16-17-jarige immers in de fase van de adolescentie, waarin het gevoelsleven de synthese met de wereld zoekt. De vragen die de jongeren zich stellen, komen uit een innerlijke behoefte om te komen tot een persoonlijk gevormd oordeel. De jongeren kunnen zich denkend reeds goed losmaken van de waargenomen realiteit; ze beschikken reeds over een grote mate van abstractievermogen. De specifieke belangstellingssferen van waaruit jongeren van de derde graad een verbinding met de wereld kunnen aangaan, betreffen allereerst de bereidheid en verregaande capaciteit om zich in te leven in stemmingen, om nuances te vatten, zich te verplaatsen in de ander. Tevens stellen ze zich de vraag naar hun eigen plaats in de wereld, hun eigen levensontwerp, hun eigen *biografie*. Dit centrale thema wordt in het eerste jaar van de derde graad o.a. benaderd via de behandeling en de verwerking van het Parcivalverhaal, waarin tal van biografische motieven voorkomen. Zo wordt het denken in de derde graad, voortbouwend op wat in de tweede graad op het niveau van het procesdenken werd geoefend, verder geoefend en eerst tot het niveau van het invoelende denken gebracht: oefenen in het waarnemen van kwaliteiten en deze leren verwoorden in begrippen, modellen of beelden.

In het *tweede leerjaar* van de derde graad moeten de jongeren met hun ontwakende persoonlijkheid hun eigen *individuele* weg zoeken. Ze worden zich bewust van hun eigen idealen en maken een begin met het bewust afstemmen van hun handelen op basis van hun inzichten. Er wordt gezocht naar de samenhang tussen deze ontwakende persoonlijkheden en de wereld waarin zij zeer binnenkort als volwassene zullen binnenstappen. Het typische denkgebaar van dit leerjaar

is het *globale denken*, m.a.w. het denken in grote samenhangen. Hun abstractievermogen is nu zodanig ontwikkeld dat ze in grote verbanden kunnen denken. Het gaat er nu om een geheel te leren ontdekken. Vanuit het zien en leren relativiseren van hun eigen standpunt kan het denken zich oefenen met het oog op het verwerven van overzicht en inzicht in grote lijnen. Zo levert de ontwikkeling van dit denken echt 'begrip' op. Dit is een onmisbare voorwaarde tot de vorming van een weloverwogen, doordacht en vrij oordeel. Hierbij wordt ernaar gestreefd om breder te kijken dan onze huidige Westerse samenleving, en ook internationale en historische verbanden te leggen. Er wordt naar gestreefd de vakgebonden inzichten tot een vakoverschrijdend geheel te doen samenklinken.

De uitwerking van de klassikale werkweken gebeurt in aansluiting met deze ontwikkelingsthema's van elk leerjaar. We vermelden hier nogmaals dat de specifieke mogelijkheden en behoeften van de betreffende klasgroep doorslaggevend zijn bij de keuze van bestemming, specifieke doelen, leerinhouden en didactische werkvormen, opdat de klassikale werkweken optimaal het ontwikkelingsproces van deze groep jonge mensen kan ondersteunen. Zo heeft de ene groep behoefte aan uitdagingen die zich in de buitenwereld bevinden, waarbij fysieke barrières een appèl doen op moed, samenwerking, uithoudingsvermogen en het leren respecteren van de eigen grenzen en die van de ander. Hierbij kan een trektocht of een natuursportweek mogelijk een antwoord bieden aan de ontwikkelingsvraag van deze groep. In een andere klas kan de vraag naar persoonlijke uiteenzetting met de binnenwereld zo sterk leven, dat daar met de klassikale werkweek op ingespeeld dient te worden. Dit kan bijvoorbeeld door een cultuurhistorische reis naar de kathedraal van Chartres of naar een andere plaats waar het spirituele zo duidelijk zicht- en voelbaar geworden is dat de leerlingen zich onbeschoemd kunnen bezinnen op de eigen vragen rond spiritualiteit, zingeving, idealen en wereldbeeld. Vaak wordt in het laatste jaar van het secundair onderwijs een cultuurhistorische reis ingericht, om tegemoet te komen aan de innerlijke vraag van de leerlingen naar globale inzichten, naar begrip van de ontwikkeling van de mensheid met zijn vele culturen als geheel. Het biedt de leerlingen ook de mogelijkheid om te onderzoeken welke plaats ze zelf binnen de huidige geglobaliseerde samenleving willen innemen.

De bovenstaande aanduiding van mogelijke thema's is niet normatief. Ze is bedoeld om aan te geven hoe het ontwikkelingsthema kan uitgewerkt worden, aansluitend bij de vragen van klasgroep en gekaderd binnen de eigen schoolcontext. Het staat elke school vrij om naast de reeds genoemde thema's, eigen onderwerpen uit te werken die beter aansluiten bij de eigen schoolsituatie, in zoverre ze daarmee de vooropgezette doelstellingen (nl. het ondersteunen van de leeftijdsgebonden ontwikkeling) kunnen realiseren. We zullen hierna enkele thema's uitwerken om de leerkrachten een model te bieden van hoe een thema binnen de eigen schoolcontext kan uitgewerkt worden. In de loop van de twee opeenvolgende leerjaren van de derde graad zal tenminste één thema in de vorm van een klassikale ervaringsgerichte werkweek aan bod komen. Mogelijke thema's zijn:

- natuursportweek of trektocht
- historisch-spirituele reis
- cultuurhistorische reis

3.2 Natuursportweek of trektocht

3.2.1 Beginsituatie

De leerlingen hebben reeds ervaring met het 'samen leven en leren' vanuit de klassikale ervaringsgerichte werkweken in de eerste en tweede graad. De leerlingen beschikken over de normale bewegingsmogelijkheden van de ledematen en de romp en een normale lichamelijke conditie.

3.2.2 Leerplandoelstellingen

Het stimuleren en ontwikkelen van fysieke en mentale krachten staat centraal. Wat het eerste betreft, gaat het om de kracht van ledematen en romp, om lenigheid, coördinatie en evenwicht; wat het tweede betreft, gaat het om het doorzettingsvermogen en het vertrouwen stellen in zichzelf en in de groepsgenoot. Moed en samenwerking zijn hier heel belangrijk.

De natuursportweek of trektocht kan gezien worden als aangepaste, klassikale 'outward bound'-activiteiten. De drie basisdoelstellingen van de Outward Bound School, nl. gaan naar de natuur, gaan naar jezelf en gaan naar de anderen, worden hierbij overgenomen.

- Het gaan naar de natuur beoogt de *vitaliteit*, de levenslust te verhogen. De confrontatie met de natuur geldt ook als spiegel voor de innerlijke processen die zich bij de jongeren op deze leeftijd afspelen.
- Het gaan naar jezelf beoogt een *authentieke*, eerlijke ontmoeting met het eigen wezen, waarbij de leerlingen leren omgaan met hun gevoelens van angst, ergernis tegenover anderen en wantrouwen. Het uitwisselen en verwoorden van de eigen gevoelens zijn hierbij van belang. Op die manier leren de leerlingen hun eigen persoonlijkheid en hun eigen individualiteit beter kennen, waardoor grotere ontplooiingsmogelijkheden ontstaan.
- Het gaan naar de anderen beoogt het *coëxisteren*, het samenleven met anderen, dat een warm en duurzaam contact kan bewerkstelligen. Hiertoe leren de leerlingen affectief betrokken te worden bij de interessen en de problematiek van de andere groepsleden. Het hiervoor benodigde vertrouwen vraagt een positieve ingesteldheid, luisterbereidheid, mededeelzaamheid en wederzijdse waardering.

In de samenwerking leren de leerlingen aan de groepsopdrachten te participeren, in verhouding tot de eigen capaciteiten en interessen. Tijdens een groepsactiviteit wordt er gestreefd naar een inventariseren, selecteren en actualiseren van de capaciteiten en interessen van de betrokken groepsleden. Het inventariseren biedt aan iedere leerling de gelegenheid om met zijn mogelijkheden naar voren te treden. Het selecteren van de nodige mogelijkheden gebeurt in functie van de taakvereisten. Het actualiseren schakelt de nodige mogelijkheden via wederzijdse coördinatie in. Deze samenwerking geeft aan elke leerling ontplooiingskansen en gebeurt in een competitievrije sfeer.

Binnen dit ruimere kader kan de klemtoon worden gelegd op het sportklimmen of een avontuurlijke trektocht, zo mogelijk in de bergen. De leerlingen worden dan voor een sterke realiteit geplaatst, een soort van muur waar ze overheen moeten of een traject dat ze te

volbrengen hebben. In de lessen Lichamelijke Opvoeding kunnen voorbereidende oefeningen worden gedaan, bijvoorbeeld 'indoor-klimmen' of oriëntatielopen. Andere klemtonen i.v.m. het sportieve, oefenende zouden kunnen liggen op wildwatervaren (kano, kajak, vlot). Vooraf kan worden geoefend d.m.v. kanoën op een watersportbaan of een kanaal in de lessen Lichamelijke Opvoeding.

Gezien het vakoverschrijdende karakter van de ervaringsgerichte werkweken wordt in onderstaande leerplandoelstellingen ook verwezen naar de vakoverschrijdende eindtermen (VOET), zoals geformuleerd in de eigen eindtermen van de Rudolf Steinerscholen²⁶. Dit laat aan de scholen echter de vrijheid om deze vakoverschrijdende eindtermen ook in andere vakken of projecten na te streven. De scholen die opteren voor een minimale versie van het leerplan, moeten er wel rekening mee houden dat de hier vernoemde vakoverschrijdende eindtermen dan nadrukkelijk in andere vakken of projecten betracht moeten worden. In voetnoten werden de betreffende vakoverschrijdende eindtermen vermeld die met de hier vernoemde leerplandoelstelling gerealiseerd kunnen worden.

De leerplandoelstellingen hebben dezelfde indeling die gebruikt werd bij de specifieke eindtermen (SET).

Oordelen

De leerlingen

1. kunnen respect tonen voor zichzelf en anderen zoals personen met andere geaardheid, uit andere etnische groepen, uit andere culturen en met andere denkwijzen en overtuigingen²⁷ ;
2. leren een respectvolle houding ten aanzien van de natuur ontwikkelen.

Vormgeven

De leerlingen

3. kennen de benaming en functie van het materieel (bijv. voor sportklimmen: gordels, achten, touwen, aanhechtingspunten, ...);
4. kunnen het materieel op een correcte wijze gebruiken;
5. passen veiligheidsvoorschriften toe en nemen de gepaste veiligheidsvoorzorgen;
6. leren afspraken en verbodsbepalingen naleven.

Ondernemen

De leerlingen kunnen

7. binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding initiatief nemen en verantwoordelijkheid dragen tijdens individuele en groepsprojecten; (SET 29)
8. bij een eigen initiatief:
 - a. plannen, organiseren en communiceren,
 - b. toetsen aan de realiteit,
 - c. en de deadlines respecteren; (SET 30)

26. Eigen eindtermen 2de en 3de graad SO, goedgekeurd bij Besluit van de Vlaamse regering van 6 september 2002 (B.S. 22/11/2002), tot ontvankelijkheid en gelijkwaardigheid van een aanvraag tot afwijking van het Decreet van 18 januari 2002

27. Gezondheidseducatie – Zorgethiek, VOET 9

9. zich engageren om eigen verantwoordelijkheid op te nemen ²⁸ .

Team vormen

De leerlingen kunnen binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding:

10. in een dialogocultuur actief deelnemen; (SET 33)
11. door onderling overleg tot een taakverdeling komen; (SET 34)
12. alle teamleden respecteren ongeacht hun taak of rol, en leiding nemen of aanvaarden in groepsprocessen; (SET 35)
13. door teamwerk oplossingen laten ontstaan bij onverwachte situaties in groepsprojecten; (SET 36)
- 14.* hun eigen gedrag waarnemen tijdens teamwerk. (SET 37)

De leerlingen

15. leren hun emoties benoemen en duiden, deze gepast uiten en andermans emoties herkennen en duiden ²⁹ ;
16. leren omgaan met hun gevoelens van angst, wantrouwen en ergernis tegenover anderen;
17. leren oog krijgen voor de capaciteiten en interesses van anderen;
18. kunnen doelgericht communiceren, bijvoorbeeld ³⁰ :
 - toetsen elkaars interpretatie en stemmen die zo nodig op elkaar af;
 - brengen de eigen gevoelens en gedachten tot uiting;
 - herkennen en gaan om met vooroordelen en uitingen van ongepaste beïnvloeding (zoals intimidatie en manipulatie);
19. leren wensen en situaties benaderen vanuit eigen en andermans authenticiteit en expressie ³¹ ;
20. kunnen meehelpen aan het formuleren en realiseren van groepsdoelstellingen door bijvoorbeeld ³² :
 - contacten te maken;
 - te overleggen en afspraken te maken;
 - taken en functies te verdelen;
 - belangen af te wegen en te bemiddelen;
 - bij te dragen aan een goed functioneren van de groep als groep;
21. leren streven naar een evenwicht tussen eigen wensen, verlangens en belevingen, en het groepsbelang ³³ ;
22. oefenen zich in het opbouwen en onderhouden van een warme en duurzame relatie;
23. hebben inzicht in de potentieel constructieve en destructieve rol van conflicten ³⁴ ;
24. zien het belang in van gevoelens en lichaamstaal bij het benaderen van conflicten ³⁵ ;
25. leren conflicten hanteren door de eigen belangen te behartigen zonder hierbij de belangen,

28. Sociale vaardigheden – Constructief participeren aan de werking van sociale groepen, VOET 10

29. Sociale vaardigheden – Streven naar het ontwikkelen van relationele veelzijdigheid, VOET 2

30. Sociale vaardigheden – Streven naar duidelijke communicatie, VOET 4

31. Sociale vaardigheden – Streven naar duidelijke communicatie, VOET 5

32. Sociale vaardigheden – Constructief participeren aan de werking van sociale groepen, VOET 6

33. Sociale vaardigheden – Constructief participeren aan de werking van sociale groepen, VOET 8

34. Sociale vaardigheden – Conflicthantering en overleg, VOET 11

35. Sociale vaardigheden – Conflicthantering en overleg, VOET 12

- motivaties en emoties van anderen uit het oog te verliezen³⁶ ;
26. leren bij conflicten: naar anderen luisteren, hen de kans geven zich uit te drukken, hen te respecteren, hun emotionele grenzen te respecteren, te overleggen³⁷ ;

Zelfreflectie

De leerlingen

27. kunnen terugkijken naar zichzelf in leersituaties en groepsprocessen en daarover rapporteren; (SET 38)
28. kunnen aangeven binnen een bepaalde leercontext en onder begeleiding dat ze zich bewust zijn van eigen beperkingen en talenten; (SET 39)
29. kunnen zich bij welbepaalde leersituaties verplaatsen in verschillende standpunten en zienswijzen en dit gebruiken om het eigen standpunt te vormen of bewust te maken. (SET40)
30. leren de eigen fysieke en mentale grenzen respecteren;
31. oefenen zich in het overwinnen van eigen angsten;
32. kunnen communiceren over hun eigen interesses, capaciteiten en waarden³⁸ ;
33. ontwikkelen een realistisch zelfbeeld op basis van een breed spectrum aan gegevens en kunnen hierover communiceren³⁹ ;

3.2.3 Leerinhouden

Ter illustratie worden de leerinhouden hier uitgewerkt voor sportklimmen. Voor andere disciplines kan dit gemakkelijk worden aangepast (naar b.v. een trektocht of wildwatervaren).

- Knopen leggen.
- Leren zoeken en vinden van grepen:
- Klimmen op positief schuin hellend vlak, op verticaal vlak, op overhang.
- Drie-steunpunten-regel, plaatsen en verplaatsen van zwaartepunt.
- Dalen.
- Vanuit topbeveiliging: leren lezen van een klimroute.
- Vanuit voor- en naklimmen: voorbeeld navolgen.
- Beveiliging aanbrengen (onder meer aan een rots en een boom): vertrouwen wordt uitgebreid t.o.v. het indoor-klimmen: beveiliging is niet steeds zichtbaar.
- Verboden: soloklimmen, slingeren aan touwen, springend dalen, in een niet adequate houding beveiligen, op touwen stappen (versnelt het slijtageproces).

36 Sociale vaardigheden – Conflicthantering en overleg, VOET 13

37 Sociale vaardigheden – Conflicthantering en overleg, VOET 14

38 Leren leren – Keuzebekwaamheid, VOET 15

39 Leren leren – Keuzebekwaamheid, VOET 16

3.2.4 Minimale materiële vereisten

Afhankelijk van de gekozen invulling (sportklimmen, trektocht, wildwatervaren, ...) is een lange lijst specifiek materiaal vereist. Gemeenschappelijk is echter dat er steeds voorzien wordt in een schrift of notitieboek waarin de leerlingen hun ervaringen tijdens de klassikale werkweek kunnen noteren of kunstzinnig verwerken. Eveneens onontbeerlijk is het basismateriaal voor kunstzinnige oefeningen (bijv. houtskool, papier, schildergerief en muziekinstrumenten), die een cruciale rol spelen in de verwerking van de opgedane ervaringen.

3.2.5 Pedagogische en didactische wenken

De fysieke inspanningen en specifieke vaardigheden die de natuursportweek of trektocht vereisen, worden in de lessen Lichamelijke Opvoeding voorbereid. Zo kunnen bijvoorbeeld verschillende klim- en beveiligingstechnieken geoefend worden d.m.v. indoorklimmen.

In deze klassikale werkweken staat het gevoelvol ervaren van de fysieke gebeurtenissen centraal. Door middel van kunstzinnige oefeningen worden deze ervaringen verwerkt (bijv. waarnemend tekenen en schetsen, zang en poëzie). Via oefeningen (zoals gesprek, terugblik en individuele opdrachten) wordt het reflectievermogen van de leerlingen aangesproken, waardoor de beleefde ervaringen en hetgeen de leerlingen hieruit leerden helder in het bewustzijn kunnen komen.

De praktische organisatie van een klassikale ervaringsgerichte werkweek vraagt heel wat tijd en energie. Afhankelijk van de beoogde doelen kunnen de leerlingen worden aangesproken om voor bepaalde onderdelen (een deel van) de verantwoordelijkheid op zich te nemen.

3.2.6 Evaluatie

Tijdens de klassikale werkweek zijn er regelmatig formele en informele overleg- en evaluatiemomenten tussen de leerlingen en de begeleidende leerkrachten. Sociale en psychische aspecten van de opgedane ervaringen worden in groep besproken of in een individuele gesprek tussen leerling en begeleider uitgediept.

De evaluatie gebeurt door het bijhouden van de geklommen routes en hun moeilijkheidsgraad, maar ook door het observeren van de bewegingsstijl. Onder meer door uitwisselingsgesprekken kunnen de leerlingen het eigen bewegingsbeeld toetsen en de mogelijkheden ervan uitbreiden. De leerlingen verwerken tevens hun ervaringen in een individueel werkstuk (zoals verslag, nota's, tekeningen en gedichten), dat na de werkweek wordt ingeleverd en beoordeeld.

3.2.7 Bibliografie

- ALEITH, R.C., *Basic Rock Climbing*, Scribners, New York, 1975.
- KROOK, H., *Handboek survival : avontuurlijk en actief kamperen en trekken*, Uitgeverij Kosmos, Utrecht , 1992.
- LEFEBVRE, Luc M., *Outward Bound School ... naar de natuur, jezelf en de anderen*, BLOSO, Brussel, 1977.
- MC MANNERS, H., *Avontuurlijk trekken*, Kosmos-Z&K, Utrecht, 1998 .
- MC MANNERS, H., *Het commando survival handboek : leven en overleven in de vrije natuur*, Kosmos-Z&K, Utrecht, 1994.
- MC MANNERS, H., *Het rugzakhandboek*, Kosmos-Z&K, Utrecht, 1996
- MELENHORST, V., *Handboek voor trektochten*, Elmar, Rijswijk, 1998.
- OBSTOJ, KNAPP & SUCHOTZKI, *Kano, Kayak en Canadees, Training, techniek, tactiek*, Elmar Sport, Delft, s.d.
- VORDERWÜHLBECKE, M., *Langlauf, Training, techniek, tactiek*, Elmar Sport, Delft, s.d.
- , *Project Adventure*, Hamilton, Massachussets, 1974.
- , *To know by experience* - Outward Bound North Carolina, Artcraft Press, Morganton, 1973.
- , *De kunst van het overleven onder moeilijke zware en onverwachte omstandigheden : methoden en technieken voor survival*, Uitgeverij Rijswijk, Elmar, 1984

<http://www.cobs.org/>

<http://www.vobs.com/>

<http://www.outwardbound.be/>

<http://home.pi.be/~gb918690/lerenklimmen.htm>

http://www.asadventure.com/html_nl/PRODUCT/info/klim.html

http://www.asadventure.com/html_nl/PRODUCT/info/klim.html

3.3 Historisch-spirituele reis

3.3.1 Beginsituatie

De leerlingen hebben reeds ervaring met het 'samen leven en leren' vanuit de klassikale ervaringsgerichte werkweken in de eerste en tweede graad. Tijdens deze week zal beroep gedaan worden op leerinhouden uit vakken als Nederlands (Parcivalverhaal), cultuurbeschouwing (christologie), geschiedenis (middeleeuwen, christendom, gotiek) kunstgeschiedenis (muziekgeschiedenis en zang) en plastische opvoeding (waarnemend tekenen). De leerlingen kennen voldoende Frans c.q. Engels om zich in Frankrijk c.q. Engeland uit de slag te trekken.

3.3.2 Leerplandoelstellingen

Het aanbieden van een historisch- spirituele kijk op een aantal onderdelen van het algemeen leerplan kan de leerlingen helpen bij het zoeken van een innerlijke kern. De leerlingen zijn op deze leeftijd immers op zoek naar de eigen binnenwereld, en worstelen met de vragen hoe ze deze innerlijke leefwereld kunnen verbinden met hetgeen zich in de buitenwereld afspeelt. Een typevoorbeeld voor een dergelijk project is een reis naar de kathedraal van Chartres.

Het onderzoek van deze kathedraal kan deze zoektocht naar introspectie van de leerlingen ondersteunen. Een bezoek aan Chartres vormt tevens een uitstekende gelegenheid om tot een synthese te komen van verschillende vakinhouden.

De onderstaande leerplandoelstellingen zijn opgesteld vanuit de optiek van een dergelijke reis.. Het is natuurlijk steeds mogelijk om een andere bestemming te kiezen indien dit voor een bepaalde klasgroep aangewezen blijkt.

Gezien het vakoverschrijdende karakter van de ervaringsgerichte werkweken wordt in onderstaande leerplandoelstellingen ook verwezen naar de vakoverschrijdende eindtermen (VOET), zoals geformuleerd in de eigen eindtermen van de Rudolf Steinerscholen⁴⁰. Dit laat aan de scholen echter de vrijheid om deze vakoverschrijdende eindtermen ook in andere vakken of projecten na te streven. De scholen die opteren voor een minimale versie van het leerplan, moeten er wel rekening mee houden dat de hier vernoemde vakoverschrijdende eindtermen dan nadrukkelijk in andere vakken of projecten betracht moeten worden. In voetnoten werden de betreffende vakoverschrijdende eindtermen vermeld die met de hier vernoemde leerplandoelstelling gerealiseerd kunnen worden.

40. Eigen eindtermen 2de en 3de graad SO, goedgekeurd bij Besluit van de Vlaamse regering van 6 september 2002 (B.S. 22/11/2002), tot ontvankelijkheid en gelijkwaardigheid van een aanvraag tot afwijking van het Decreet van 18 januari 2002

De leerplandoelstellingen hebben dezelfde indeling die gebruikt werd bij de specifieke eindtermen (SET).

Waarnemen.

De leerlingen

1. kunnen waarnemen door in een opdracht fenomenen zintuiglijk te observeren en hun waarnemingen exact te verwoorden en bij te stellen; (SET 1)
2. kunnen het gevoel als waarnemingsorgaan gebruiken in welbepaalde opdrachten
 - a. bij het beschrijven van fenomenen
 - b. * en om de gevoelens van anderen te leren waarnemen; (SET 4)
3. kunnen enkele kenmerken van de gotische bouwstijl en architectuur benoemen aan de hand van waargenomen elementen;
4. oefenen en verbeteren hun techniek van het waarnemend tekenen.

Denken

De leerlingen

5. kennen in grote lijnen het religieus en filosofisch denken van de vroege middeleeuwen;
6. kunnen verbanden leggen tussen het religieus en filosofisch denken uit de vroege middeleeuwen en de ontwikkeling van het denken in vroegere en latere periodes.

Oordelen

De leerlingen

7. kunnen respect tonen voor zichzelf en anderen zoals personen met andere geaardheid, uit andere etnische groepen, uit andere culturen en met andere denkwijzen en overtuigingen⁴¹ ;
8. leren eerbied en respect tonen voor waarden en geloofsovertuigingen

Kunstzinnigheid

De leerlingen

9. kunnen de eigenheid herkennen van artistieke domeinen zoals architectuur, muziek, beeldende kunst en literatuur; (SET 20)
10. kunnen muzisch-creatieve uitingen zoals muziek, toneel, literatuur, dans, schilderkunst en kleding duiden als elementen die het cultuurbeeld van een gemeenschap mee bepalen⁴² ;
11. kunnen de symboliek van het christendom herkennen in beelden, glasramen en constructievormen;
12. leren de spirituele inhouden die zich uitspreken in kunstzinnige vormen zoals beelden, glasramen, ..., te herkennen;
13. leren eerbied en respect tonen voor de spirituele inhouden die zich uitspreken in kunstzinnige vormen zoals beelden en glasramen;
14. kunnen muzisch-creatieve uitingen ervaren als een verrijkende inspiratie om te functioneren in de eigen leefwereld en om zich te kunnen inleven in die van anderen⁴³ ;
15. kunnen bij eigen muzisch-creatieve uitingen waarden en gevoelens betrekken, er vorm aan

41. Gezondheidseducatie – Zorgethiek, VOET 9

42. Muzisch-creatieve vorming, VOET 1

43. Muzisch-creatieve vorming, VOET 2

geven en dit als verrijkend ervaren⁴⁴ .

Ondernemen

De leerlingen kunnen binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding:

16. initiatief nemen en verantwoordelijkheid dragen tijdens individuele en groepsprojecten; (SET 29)

17. bij een eigen initiatief:

- a. plannen, organiseren en communiceren,
- b. toetsen aan de realiteit,
- c. en de deadlines respecteren. (SET 30)

De leerlingen

18. kunnen zich engageren om een eigen verantwoordelijkheid op te nemen⁴⁵ ;

19. leren voor zichzelf in te staan in een vreemd land (zoals de weg vragen en zelfbeheer van de keuken en slaapzalen in de jeugdherberg).

Team vormen

De leerlingen kunnen binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding:

20. in een dialoogcultuur actief deelnemen; (SET 33)

21. door onderling overleg tot een taakverdeling komen; (SET 34)

22. alle teamleden respecteren ongeacht hun taak of rol, en leiding nemen of aanvaarden in groepsprocessen; (SET 35)

De leerlingen

23. kunnen doelgericht communiceren, bijvoorbeeld⁴⁶ :

- toetsen elkaars interpretatie en stemmen die zo nodig op elkaar af;
- brengen de eigen gevoelens en gedachten tot uiting;
- herkennen en gaan om met vooroordelen en uitingen van ongepaste beïnvloeding (zoals intimidatie en manipulatie);

24. kunnen meehelpen aan het formuleren en realiseren van groepsdoelstellingen door

bijvoorbeeld⁴⁷ :

- contacten te maken;
- te overleggen en afspraken te maken;
- taken en functies te verdelen;
- belangen af te wegen en te bemiddelen;
- bij te dragen aan een goed functioneren van de groep als groep;

25. leren streven naar een evenwicht tussen eigen wensen, verlangens en belevingen, en het groepsbelang⁴⁸ ;

26.* hun eigen gedrag waarnemen tijdens teamwerk. (SET 37)

44. Muzisch-creatieve vorming, VOET 3

45. Sociale vaardigheden – Constructief participeren aan de werking van sociale groepen, VOET 10

46. Sociale vaardigheden – Streven naar duidelijke communicatie, VOET 4

47. Sociale vaardigheden – Constructief participeren aan de werking van sociale groepen, VOET 6

48. Sociale vaardigheden – Constructief participeren aan de werking van sociale groepen, VOET 8

Zelfreflecteren

De leerlingen kunnen:

27. terugkijken naar zichzelf in leersituaties en groepsprocessen en daarover rapporteren; (SET 38)
28. aangeven binnen een bepaalde leercontext en onder begeleiding dat ze zich bewust zijn van eigen beperkingen en talenten; (SET 39)
de leerlingen
29. leren hun eigen waarden en geloofsovertuigingen onderzoeken d.m.v. introspectie;
30. kunnen communiceren over hun eigen interesses, capaciteiten en waarden⁴⁹ ;
31. ontwikkelen een realistisch zelfbeeld op basis van een breed spectrum aan gegevens en kunnen hierover communiceren⁵⁰ ;
32. leren wensen en situaties benaderen vanuit eigen en andermans authenticiteit en expressie⁵¹

3.3.3 Leerinhouden

Wat de leerinhouden betreft, wordt ervan uitgegaan dat de klas naar Chartres reist. Ingeval er een andere bestemming wordt gekozen, kunnen deze leerinhouden daaraan gemakkelijk worden aangepast.

- Geschiedenis van de stad Chartres, te beginnen van in de Romeinse tijd.
- Verschillende fasen van de bouw van de kathedraal.
- Verkenning van de kathedraal:
 - situeren van de windrichtingen;
 - situeren van noorder- en zuidertoren, noord-, zuid- en westportaal;
 - situeren van de crypte t.o.v. het grondplan.
- Constructie van de gotische kathedraal:
 - introductie tot de stijlkenmerken van de gotiek;
 - technische en architecturale aspecten.
- Studie van:
 - de beelden aan de portalen;
 - de glasramen (vooral de roset- en lancetvensters boven de portalen);
 - het middeleeuws wereldbeeld: de zeven vrije kunsten, Natura, de mythe van Persephone;
 - de belangrijkste filosofen uit de School van Chartres.
- Waarnemend tekenen.

49. Leren leren – Keuzebekwaamheid, VOET 15

50. Leren leren – Keuzebekwaamheid, VOET 16

51. Sociale vaardigheden – Streven naar duidelijke communicatie, VOET 5

3.3.4 Minimale materiële vereisten

Er dient voorzien te worden in een schrift of notaboek waarin de leerlingen hun ervaringen tijdens de klassikale werkweek kunnen noteren of kunstzinnig verwerken. In de historisch-spirituele reis spelen de talloze kunstzinnige oefeningen een cruciale rol in de verwerking van de opgedane ervaringen. Hiervoor dient het nodige basismateriaal voorzien te worden (bijv. houtskool, papier, schildergerief en muziekinstrumenten).

3.3.5 Pedagogische en didactische wenken

In deze klassikale werkweken staat het gevoelvol ervaren van en inleven in het spirituele centraal. Door middel van kunstzinnige oefeningen worden deze ervaringen verwerkt en uitgediept (bv. Met waarnemend tekenen en schetsen, zang en poëzie). Via oefeningen (onder meer gesprek, terugblik en individuele opdrachten) wordt het reflectievermogen van de leerlingen aangesproken, waardoor de beleefde ervaringen en hetgeen de leerlingen hieruit leerden helder in het bewustzijn kunnen komen.

De praktische organisatie van een klassikale ervaringsgerichte werkweek vraagt heel wat tijd en energie. Afhankelijk van de beoogde doelen kunnen de leerlingen worden aangesproken om voor bepaalde onderdelen (een deel van) de verantwoordelijkheid op zich te nemen.

3.3.6 Evaluatie

Tijdens de klassikale werkweek zijn er regelmatig formele en informele overleg- en evaluatiemomenten tussen de leerlingen en de begeleidende leerkrachten. Sociale en psychische aspecten van de opgedane ervaringen worden in groep besproken of in een individuele gesprek tussen leerling en begeleider uitgediept.

De leerlingen verwerken tevens hun ervaringen in een individueel werkstuk (verslag, nota's, tekeningen, gedicht, ...), dat na de werkweek wordt ingeleverd en beoordeeld.

3.3.7 Bibliografie

- ALANUS AB INSULIS, *Predigten zum Jahreslauf*, Freies Geistesleben, Stuttgart.
CHARPENTIER, L., *Les mystères de la cathédrale de Chartres*, Robert Laffont, Paris, 1966.
DEREMBLE, J.P., MANHES, C., *Les vitraux légendaires de Chartres*, Desclée de Brouwer, Paris, 1988.
KUSCH, B.U., *Chartres und das 20. Jahrhundert*, Novalis Verlag, Schaffhausen, 1981.
LÜNKER, W.U., *Alanus ab Insulis. Entwicklung des Geistes als Michaelsprinzip*, Freies Geistesleben, Stuttgart.
MACAULAY, D., *De Kathedraal. Het verhaal van de bouw*, Ploegsma, Amsterdam, 1975.
MILLER, M., *La cathédrale de Chartres. Vitraux et sculptures du Moyen Age*, Pitkin Pictorials, 1981.
NEILLO, M., *La symphonie symbolique ou les Merveilles de la Cathédrale de Chartres*, Ed. du Chariot, Illiers Combray, 1989.
PÉGUY, C., *Chartres*, Zodiaque MCMLXXXIII, les travaux des mois 26.
RICHTER, G., *Chartres*, Urachhaus, Stuttgart, 1982.
QUÉRIDO, R., *Chartres*, Les Trois Arches, Chatou, 1985.
SAUVANON, J., *A la découverte des vitraux de Chartres*, Ed. Jean-Michel Garnier, Chartres, 1991.

STROHMAYER, W., *Geometrie der Kathedrale*, Lohengrin Verlag, Tellingstedt, 2002.
TEICHMANN, F., *Chartres. Schule und Kathedrale*, Urachhaus, Stuttgart, 1991.
TEICHMANN, F., *Der Mensch und sein Tempel*. Chartres, Urachhaus, Stuttgart, 1992.
VELTMAN, W.F., *Chartres*, Vrij Geestesleven, Zeist, 1992.
VILLETTE, J., *Le plan de la cathédrale de Chartres. Hasard ou stricte géométrie?*, Ed. Jean-Michel Garnier, Chartres, 1991.

<http://www.pitt.edu/~medart/menufrance/chartres/charmain.html>

<http://www.ville-chartres.fr>

http://www.bc.edu/bc_org/avp/cas/fnart/arch/chartres.html

http://www.chartres-csm.org/us_fixe/index.html

3.4 Cultuurhistorische reis

3.4.1 Beginsituatie

We gaan er in de omschrijving van dit onderdeel vanuit dat de cultuurhistorische reis in het laatste jaar van de secundaire Steinerschool wordt ingericht. Mocht men in functie van de betrokken klasgroep opteren voor een andere invulling, dan zal men de onderstaande omschrijvingen hieraan aanpassen.

De leerlingen hebben reeds ervaring met het 'samen leven en leren' vanuit de klassikale ervaringsgerichte werkweken in de eerste en tweede graad. Met de klassikale werkweek in het laatste jaar wordt een overzicht van de leerinhouden van verschillende vakken betracht, waardoor hun onderlinge verwevenheid voor de leerlingen zichtbaar zou kunnen worden. Zo kunnen de leerinhouden van vakken zoals (kunst)geschiedenis, aardrijkskunde, biologie, cultuurbeschouwing en vreemde talen tot een synthese komen. Afhankelijk van eindbestemming, specifieke leerdoelen en leerinhouden, kan de leerkracht de beginsituatie concreter omschrijven naar voorkennis uit verschillende vakken.

3.4.2 Leerplandoelstellingen

De algemene doelstelling van de cultuurhistorische reis is dat de leerlingen een sterke ervaring opdoen van de mensheidsontwikkeling. Het veelzijdig bestuderen van en het zoeken naar een rechtstreeks verband tussen cultuurontwikkeling en geestelijke (bewustzijns)ontplooiing, maar ook de studie van de aarde-ontwikkeling dragen daartoe bij. Dit betreft dus in hoofdzaak een ruim terugblikken op ontwikkelingsgangen van waaruit het heden pas goed kan worden begrepen en vervolgens 'gegrepen'.

Een andere belangrijke doelstelling van deze reis ligt meer in het 'nu', in het sociale veld. Dit zal resulteren in aandacht voor ontmoeting met het 'vreemde' volk en voor de ontmoeting van de leerlingen onder elkaar. De laatste schoolreis is immers het laatste intens sociaal evenement voor de klas als geheel. Hier kan de band die doorheen de jaren is gegroeid (en vaak ook verguisd) nog eens gevoeld en naar waarde geschat worden. Het kan eveneens een duidelijk moment van afscheid nemen zijn. Deze processen voltrekken zich 'tussen de regels' of naar aanleiding van evaluatiemomenten tijdens de reis. Indien het terugblikken en ook de sociale uitdaging goed verlopen, kan dit een basis voor de groei naar de toekomst betekenen. Er wordt naar gestreefd dat de leerlingen zich als mensen zo actief en zo diep mogelijk met deze eindreis verbinden.

Zowel de reisbestemming als het inhoudelijk zwaartepunt van de reis worden bewust niet voorgeschreven. De reisbestemming en de kwalitatieve accenten worden elk jaar gekozen vanuit een samenwerking tussen de voorbereidingsgroep (b.v. klastitularis, organisator en leraar kunstvakken), de betreffende leerlingengroep en, voor zover nodig, de oudergroep.

Gezien het vakoverschrijdende karakter van de ervaringsgerichte werkweken wordt in onderstaande leerplandoelstellingen ook verwezen naar de vakoverschrijdende eindtermen

(VOET), zoals geformuleerd in de eigen eindtermen van de Rudolf Steinerscholen⁵². Dit laat aan de scholen echter de vrijheid om deze vakoverschrijdende eindtermen ook in andere vakken of projecten na te streven. De scholen die opteren voor een minimale versie van het leerplan, moeten er wel rekening mee houden dat de hier vernoemde vakoverschrijdende eindtermen dan nadrukkelijk in andere vakken of projecten betracht moeten worden. In voetnoten werden de betreffende vakoverschrijdende eindtermen vermeld die met de hier vernoemde leerplandoelstelling gerealiseerd kunnen worden.

De leerplandoelstellingen hebben dezelfde indeling die gebruikt werd bij de specifieke eindtermen (SET).

Waarnemen.

De leerlingen

1. kunnen waarnemen door in een opdracht fenomenen zintuiglijk te observeren en hun waarnemingen exact te verwoorden en bij te stellen; (SET 1)
2. kunnen in de waarnemingsfase afzien van oordelen en/of interpretaties; (SET 2)
3. kunnen het gevoel als waarnemingsorgaan gebruiken in welbepaalde opdrachten
 - a. bij het beschrijven van fenomenen
 - b. * en om de gevoelens van anderen te leren waarnemen. (SET 4)

Oordelen

De leerlingen

4. kunnen op basis van eigen ervaringen tijdens projecten en excursies en die van hun medeleerlingen hun denkbeelden omtrent maatschappelijke vraagstukken aanvullen en hierover een genuanceerd oordeel vormen; (SET 14)
5. kunnen door waarneming en studie het verband leggen tussen volk, land, geschiedenis en economie;
6. kunnen op een passende manier communiceren met de mensen uit het land van de reisbestemming;
7. leren mensen uit het land van de reisbestemming empathisch en respectvol benaderen;
8. kunnen respect tonen voor zichzelf en anderen zoals personen met andere geaardheid, uit andere etnische groepen, uit andere culturen en met andere denkwijzen en overtuigingen⁵³.

Onderzoeken

De leerlingen kunnen

9. aan de hand van diverse zoeksystemen – waaronder geautomatiseerde – en binnen verschillende cultuurdomeinen zoals wetenschappen, geschiedenis, talen, kunst en muziek gericht bronnenmateriaal verzamelen, ordenen en selecteren; (SET 15)
10. de opbouw van een landschap of natuurstreek vanuit ecologisch oogpunt onderzoeken.

52. Eigen eindtermen 2de en 3de graad SO, goedgekeurd bij Besluit van de Vlaamse regering van 6 september 2002 (B.S. 22/11/2002), tot ontvankelijkheid en gelijkwaardigheid van een aanvraag tot afwijking van het Decreet van 18 januari 2002

53 Gezondheidseducatie – Zorgethiek, VOET 9

Kunstzinnigheid

De leerlingen

11. kennen een aantal belangrijke begrippen uit de kunstgeschiedenis en kunnen deze verbinden aan de waargenomen kunstuitingen;
12. leren zich vlot verplaatsen in een tijdsgewricht n.a.v. landschappen, kunstwerken, e.a.;
13. kunnen muzisch-creatieve uitingen zoals muziek, toneel, literatuur, dans, schilderkunst en kleding duiden als elementen die het cultuurbeeld van een gemeenschap mee bepalen⁵⁴ ;
14. kunnen zich door kunstzinnige verwerking verbinden met de cultuur, de kunst, het land, en het volk van de reisbestemming;
15. kunnen muzisch-creatieve uitingen ervaren als een verrijkende inspiratie om te functioneren in de eigen leefwereld en om zich te kunnen inleven in die van anderen⁵⁵ ;
16. kunnen hetgeen innerlijk en uiterlijk waargenomen werd op een kunstzinnige wijze verwerken;
17. kunnen bij eigen muzisch-creatieve uitingen waarden en gevoelens betrekken, er vorm aan geven en dit als verrijkend ervaren⁵⁶ .

Vormgeven

18. De leerlingen kunnen binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding:
 - a. een tijdsplanning maken van een concreet project
 - b. en bij de uitvoering overleggen, bijsturen en beslissingen nemen. (SET 27)

Ondernemen

De leerlingen

19. kunnen binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding initiatief nemen en verantwoordelijkheid dragen tijdens individuele en groepsprojecten; (SET 29)
20. hebben inzicht in de organisatie en opbouw van de (eind)reis;
21. kunnen zich engageren om een eigen verantwoordelijkheid op te nemen⁵⁷ ;
22. kunnen de verschillende fasen van een keuzeprocess doorlopen en rekening houden met de consequenties⁵⁸ .

Team vormen

De leerlingen kunnen in de verschillende cultuurdomeinen zoals exacte wetenschappen, geschiedenis en kunstgeschiedenis, talen, kunst en muziek, binnen de context van een leeropdracht en mits begeleiding:

23. in een dialoogcultuur actief deelnemen; (SET 33)

54 Muzisch-creatieve vorming, VOET 1

55 Muzisch-creatieve vorming, VOET 2

56 Muzisch-creatieve vorming, VOET 3

57 Sociale vaardigheden – Constructief participeren aan de werking van sociale groepen, VOET 10

58 Leren leren – Keuzebekwaamheid, VOET 19

24. door onderling overleg tot een taakverdeling komen; (SET 34)
25. alle teamleden respecteren ongeacht hun taak of rol, en leiding nemen of aanvaarden in groepsprocessen; (SET 35)
26. door teamwerk oplossingen laten ontstaan bij onverwachte situaties in groepsprojecten; (SET 36)
- 27.* hun eigen gedrag waarnemen tijdens teamwerk. (SET 37)

De leerlingen

28. kunnen doelgericht communiceren, bijvoorbeeld⁵⁹ :
- toetsen elkaars interpretatie en stemmen die zo nodig op elkaar af;
 - brengen de eigen gevoelens en gedachten tot uiting;
 - herkennen en gaan om met vooroordelen en uitingen van on gepaste beïnvloeding (zoals intimidatie en manipulatie);
29. kunnen meehelpen aan het formuleren en realiseren van groepsdoelstellingen door bijvoorbeeld⁶⁰ :
- contacten te maken;
 - te overleggen en afspraken te maken;
 - taken en functies te verdelen;
 - belangen af te wegen en te bemiddelen;
 - bij te dragen aan een goed functioneren van de groep als groep;
30. leren streven naar een evenwicht tussen eigen wensen, verlangens en belevingen, en het groepsbelang⁶¹ ;
31. leren wensen en situaties benaderen vanuit eigen en andermans authenticiteit en expressie⁶² .

Zelfreflectie

De leerlingen kunnen

32. terugkijken naar zichzelf in leersituaties en groepsprocessen en daarover rapporteren; (SET 38)
33. aangeven binnen een bepaalde leercontext en onder begeleiding dat ze zich bewust zijn van eigen beperkingen en talenten; (SET 39)
34. zich bij welbepaalde leersituaties verplaatsen in verschillende standpunten en zienswijzen en dit gebruiken om het eigen standpunt te vormen of bewust te maken. (SET40)
35. kunnen communiceren over hun eigen interesses, capaciteiten en waarden⁶³ ;
- De leerlingen
36. ontwikkelen een realistisch zelfbeeld op basis van een breed spectrum aan gegevens en kunnen hierover communiceren⁶⁴ .

59. Sociale vaardigheden – Streven naar duidelijke communicatie, VOET 4

60. Sociale vaardigheden – Constructief participeren aan de werking van sociale groepen, VOET 6

61. Sociale vaardigheden – Constructief participeren aan de werking van sociale groepen, VOET 8

62. Sociale vaardigheden – Streven naar duidelijke communicatie, VOET 5

63. Leren leren – Keuzebekwaamheid, VOET 15

64. Leren leren – Keuzebekwaamheid, VOET 16

3.4.3 Leerinhouden

Aangezien zowel de reisbestemming als het inhoudelijk zwaartepunt van de reis bewust niet worden voorgeschreven, kunnen de leerinhouden slechts zeer algemeen worden aangegeven. Het betreft hier:

- de grote lijnen van de kunst- en cultuurgeschiedenis van de mensheid en de verbinding hiervan met de bewustzijnsontwikkeling van de mensen;
- de kunst- en cultuurgeschiedenis van het bezochte land en volk;
- de hoofdlijnen en de belangrijkste zaken betreffende de geologie, biologie, ecologie, antropologie, sociologie en economie m.b.t. het bezochte land;

Als leerinhoud kan ook de hele schoolreisorganisatie gelden (dus onder meer financiën en planning). Het is immers niet de bedoeling de leerlingen een kant en klare reis aan te bieden; zij moeten er zelf creatief (mede) gestalte aan geven!

3.4.4 Minimale materiële vereisten

Elke bestemming vereist uiteraard een lange lijst specifiek materiaal. Gemeenschappelijk is echter dat er steeds voorzien wordt in een schrift of notaboek waarin de leerlingen hun ervaringen tijdens de klassikale werkweek kunnen noteren of kunstzinnig verwerken. Eveneens onontbeerlijk is het basismateriaal voor de kunstzinnige oefeningen (bv. houtskool, papier, schildergerief, muziekinstrumenten), die een cruciale rol spelen in de verwerking van de opgedane ervaringen.

3.4.5 Pedagogische en didactische wenken

De praktische organisatie van een klassikale ervaringsgerichte werkweek vraagt heel wat tijd en energie. Het is uitdrukkelijk de bedoeling dat de laatstejaars hierin zelf een grote rol spelen, opdat deze week door de hele groep 'gedragen' wordt. Tevens kunnen de leerlingen hiermee oefenen het evenwicht te vinden tussen wensen, verlangens en behoeften enerzijds, en (on)mogelijkheden, vereisten en beperkingen anderzijds.

De organisatie van de klassikale werkweek begint meestal in het begin van het laatste jaar, soms al op het einde van het voorlaatste jaar. De leerlingen weten reeds lang op voorhand dat deze week eraan komt, en hebben in de voorgaande jaren al acties ondernomen om een minimale financiële basis op te bouwen. In het begin van het schooljaar wordt, in overleg tussen de leerlingen, klasleraar, lerarencollege en eventueel de oudergroep, een reisbestemming gekozen. Dit keuzeprocess verloopt meestal in enkele rondes, waarbij steeds rekening moet gehouden worden met de aard, de noden en de belangstellingssferen van de betreffende klasgroep, de financiële draagkracht van de (ouder)groep en de eigen inbreng van de leerlingen. Hierna begint

de praktische, inhoudelijke en financiële voorbereiding door de leerlingen en begeleiders. Dit voorbereidingsproces vereist regelmatig overlegmomenten tussen leerlingen onderling en tussen leerlingen en het begeleidingsteam. De voorbereidingsperiode maakt echter integraal deel uit van de uiteindelijke reis, waardoor een goede begeleiding van dit gedeelte cruciaal is voor het welslagen van de week zelf.

Tijdens de klassikale werkweken staat het gevoelvol ervaren centraal. Door middel van kunstzinnige oefeningen worden deze ervaringen verwerkt (bijv. waarnemend tekenen en schetsen, zang en poëzie). Via oefeningen (zoals gesprek, terugblik en individuele opdrachten) wordt het reflectievermogen van de leerlingen aangesproken, waardoor de beleefde ervaringen en hetgeen de leerlingen hieruit leerden helder in het bewustzijn kunnen komen.

3.4.6 Evaluatie

Tijdens de klassikale werkweek zijn er regelmatig formele en informele overleg- en evaluatiemomenten tussen de leerlingen en de begeleidende leerkrachten. Sociale en psychische aspecten van de opgedane ervaringen worden in groep besproken of in een individueel gesprek tussen leerling en begeleider uitgediept.

De leerlingen verwerken hun ervaringen in een individueel werkstuk (voorbeelden zijn een verslag, nota's, tekeningen en een gedicht), dat na de werkweek wordt ingeleverd. Dit wordt mee in rekening gebracht bij de beoordeling, die vooral gebaseerd is op de persoonlijke inzet van de leerling en zijn of haar bijdrage aan het reisproces.

3.4.7 Bibliografie

Aangezien zowel de reisbestemming als het inhoudelijk zwaartepunt van de klassikale ervaringsgerichte werkweek voor het laatste jaar bewust niet worden voorgeschreven, is het onmogelijk in detail in te gaan op mogelijke lectuur. In verband met de leerinhouden (zoals kunst, cultuur, geologie, antropologie, biologie) en de praktische organisatie (zoals vervoer, verblijfsmogelijkheden, bezienswaardigheden) zou zo'n bibliografie schier onuitputtelijk en per reisbestemming zeer verschillend zijn!

BIJLAGEN

INHOUD

BIJLAGE 1

Model voor aandachtsrichtende vragenlijst voor de leerlingen die stage doen in een productiebedrijf (industrie)

BIJLAGE 2

Model voor aandachtsrichtende vragenlijst voor de leerlingen die stage doen in een instelling voor sociale verzorging

BIJLAGE 3

Model voor aandachtsrichtende vragenlijst voor de leerlingen die stage doen in een instelling voor socioculturele of ideële organisatie

BIJLAGE 1

Model voor aandachtsrichtende vragenlijst voor de leerlingen die stage doen in een productiebedrijf (industrie)

De leerlingen krijgen voor aanvang van de stage een opdracht mee. Daarin worden o.a. volgende aandachtspunten opgenomen, die de leerlingen in hun persoonlijk verslag dienen te verwerken.

A. Inleiding

Hierin schrijf je iets over het waarom en hoe van je keuze, je ervaringen tijdens het zoeken, je verwachtingen vooraf. Deze bladzijde kun je dus best schrijven voordat je aan de werkweek begint.

B. Beschrijving van het bedrijf

- Geef een korte *karakterisering* van je stage plaats: naam, adres, telefoonnummer.
- In de *beschrijving van het bedrijf* geef je allereerst een korte en bondige beschrijving (maar wel beeldend) van het uiterlijk van het bedrijfsgebouw: vorm, grootte, ligging, kleur, ... Doe hetzelfde met de binnenkant en let daarbij op geluid, geur, licht, kleur en temperatuur. Maak eventueel een plattegrond en geef aan waar je zelf werkte.
- Vertel daarna iets over de *geschiedenis* en de *organisatie* van het bedrijf. Voor zover je dit zelf niet kunt achterhalen, zoek je iemand van het bedrijf op, nadat je hiervoor een afspraak hebt gemaakt. Hoelang bestaat het bedrijf? Hoeveel mensen werken er? Is het een N.V., een B.V.B.A. of nog iets anders en wat betekent dit? Is het een zelfstandig bedrijf of een deel van een groter geheel? Als het een onderdeel is, waar bevindt zich dan de hoofdzetel? Hoeveel afdelingen zijn er en hoe is de gezagsstructuur (eventueel tekenen)? Wie neemt de beslissingen? Is er ook inspraak of recht op advies?
- Probeer te achterhalen welke *overheidsmaatregelen* en regels van het bedrijf zelf gelden op de afdeling waar je werkt. Hoe zijn de veiligheidsmaatregelen (brand, gezondheid, ...)? Hoe zijn de werktijden? Wat doet de chef bij ziekmelding door het personeel? Is er ook een bedrijfsarts of een controlerend geneesheer?
- Over het bedrijf als organisatievorm tussen *mensen*: welke samenwerkingsverbanden zijn er, m.a.w. hoe zit het met de collectieve arbeidsovereenkomsten in die sector? Is er een ondernemingsraad? Is er een personeelsvereniging? En niet te vergeten: is er wel een contact (geweest) met de vakbonden?
- Beschrijf de *productielijn*: van de grondstoffen die binnenkomen (hoe, waar vandaan), de bewerking die ze ondergaan (o.a. de machines) tot de gemaakte producten (ook de verpakking en de opslag, waarheen ze gaan en hoe). Maar hiervan zo mogelijk een schematische tekening.
- Tracht enkele *getallen* aan de weet te komen: is bij benadering te zeggen hoeveel geld en goederen er per maand het bedrijf in gaan, en hoeveel er uitkomt? Hoeveel vakantie- en

snipperdagen krijgt een werknemer per jaar? Kent het bedrijf een regeling zoals een dertiende maand, deelneming in de winst of iets dergelijks? Zou je zelf een en ander op een andere manier aanpakken?

C. Dagelijks verslag

Van elke dag maak je een verslag van wat je hebt gezien, gehoord, gedaan. Je doet dit in dagboekstijl waarbij je telkens terugblijkt op de voorbije dag. In dit gedeelte van het verslag komen vooral je eigen indrukken i.v.m. het werk, de mensen, de omgeving, enz. aan bod. Beschrijf ook de werktijden, je kleding, de hulpmiddelen, de prikklok, enz. Om dit gedeelte voor jezelf zinvol te maken, moet je de discipline opbrengen elke avond de voorbije dag te herbeleven. Als je vergeetachtig bent of niet gewend om terug te blikken, probeer dan tussendoor tijdens een pauze al wat notities te nemen. Tracht volledig te zijn. Een A4-blad per dag is een goede maat. Houd het bij de feiten en laat je niet te vlug verleiden tot het gebruik van woorden zoals 'plezierig' of 'vervelend'.

D. Twee interviews

Aan de hand van de gesprekken die je dagelijks voert, ga je na hoe de mensen die op het bedrijf werkzaam zijn, tegenover hun werk staan. Via een echt interview probeer je een beeld te schetsen van het bedrijf in het verleden en het heden, en peil je naar de toekomstverwachtingen van de uitbater(s).

- In hoeverre is er promotie gemaakt?
- Zijn er nog verdere promotiekansen?
- Hoe is zijn/haar arbeidsmotivatie?
- Werkt hij/zij uitsluitend voor het geld of ook voor persoonlijke ontplooiing?
- Indien niet of weinig gemotiveerd: waarom niet?
- Hoe worden de werkopdrachten over het algemeen gemaakt of uitgevoerd?

Probeer ook eens om met een werknemer van allochtone afkomst te praten. Vraag hoe hij/zij in dit werk is terecht gekomen. Wat deed hij/zij vóór die tijd? Bereid een aantal vragen voor maar niet in die mate dat het gesprek door vraag-antwoordstijl onmogelijk wordt. Probeer de interviews als een gesprek op te nemen. Je kunt dit gesprek dan ook tamelijk vrij weergeven in je verslag.

E. Conclusie

Enkele vragen die als hulp kunnen dienen bij het formuleren van een eindverslag:

- Wat heeft deze stage voor jou betekend?
- Werden je verwachtingen ingelost of niet?
- Wat waren tijdens de stage voor jou de hoogtepunten en de dieptepunten?
- Wat heb je ervan geleerd?
- Welke informatie heeft deze stage je opgeleverd over je eigen interesses, capaciteiten en waarden?
- Welke vaardigheden heb je tijdens deze stage verworven?
- Wat vonden je collega's van je aanwezigheid?
- Zou je dit als je dagelijks werk willen doen?

- Is jouw beeld van het bedrijfsleven veranderd? En zo ja, hoe komt dit?
- Heeft deze stage je informatie opgeleverd over je eigen toekomstperspectieven (mbt studie of beroep?)

F. Uitwerking

Het verslag wordt één week na het beëindigen van de stage aan de begeleidende leerkracht afgegeven en omvat minimaal 10 pagina's (A4-formaat), gebundeld in een map:

- inleiding: min. ½ pag.;
- dagboek: min. 5 pag. (1 pag. per dag);
- technisch deel: min. 2 pag.;
- interviews: min. 2 pag.;
- slotbeschouwing: min. ½ pag.

Anekdoten kun je doorheen het verhaal strooien in zogenaamde 'kadertjes'. Je mag je ook een apart hoofdstuk 'weetjes' van maken.

G. Eindbemerkingen

Streef bij het uitwerken van je verslag naar een zorgvuldig en juist taalgebruik. Tracht van je verslag een mooi, ordelijk en overzichtelijk werkstuk te maken. Vergeet niet om je gastheer/gastvrouw te bedanken. Wat jij schrijft, krijgen zij ook te lezen. Je hoeft je echter niet in te houden voor oprechte kritiek; het is uiteindelijk nergens perfect.

BIJLAGE 2

Model voor aandachtsrichtende vragenlijst voor de leerlingen die stage doen in een instelling voor sociale verzorging

De leerlingen krijgen voor aanvang van de stage een opdracht mee. Daarin worden o.a. volgende aandachtspunten opgenomen, die de leerlingen in hun persoonlijk verslag dienen te verwerken.

A. Inleiding

Hierin schrijf je iets over het waarom en hoe van je keuze, je ervaringen tijdens het zoeken, je verwachtingen vooraf. Deze bladzijde kun je dus best schrijven voordat je aan de stage begint.

B. Beschrijving van het bedrijf

- Geef een korte *karacterisering* van je stageplaats: naam, adres, telefoonnummer.
- In de *beschrijving van de instelling* geef je allereerst een korte en bondige beschrijving (maar wel beeldend) van het uiterlijk van het gebouw: vorm, grootte, ligging, kleur, ... Doe hetzelfde met de binnenkant en let daarbij op geluid, geur, licht, kleur en temperatuur. Maak eventueel een plattegrond en geef aan waar je zelf werkte.
- Schets de *ontstaansgeschiedenis en de organisatiestructuur* van de instelling. Door wie is het initiatief opgericht? Welke ontwikkeling heeft het sindsdien doorgemaakt? Welke afdelingen en diensten zijn er? Hoe zijn de relaties (horizontaal of verticaal) en hoe liggen de verantwoordelijkheden, m.a.w. wie is er de baas over wie, hoe wordt men aangesproken op eigen inzicht en verantwoordelijkheid? Wordt het werk vanuit een levensbeschouwelijk ideaal verricht?
- Probeer te achterhalen welke *overheidsmaatregelen* en regels van het instelling zelf gelden op de afdeling waar je werkt. Hoe zijn de veiligheidsmaatregelen (brand, gezondheid, ...)? Hoe zijn de werktijden? Wat doet de chef bij ziekmelding door het personeel? Is er ook een bedrijfsarts of een controlerend geneesheer?
- Onderzoek de instelling als organisatievorm tussen *mensen*: hoeveel mensen werken er ongeveer (beroepskrachten, vrijwilligers)? Hoe is de verhouding van de medewerkers onderling (formeel, kameraadschappelijk of wellicht anders)? Hoe is de verhouding van mannen t.o.v. vrouwen? Vertel ook met wie je voornamelijk samenwerkte.
- Tracht een beschrijving te geven van de *geldstromen* binnen de instelling. Waar komt het geld vandaan voor de salarissen? Welke kosten zijn er verder nog, en wie betaalt die? Zou je zelf de dienstverlening ook zo aanpakken, of heb je daar zo je eigen ideeën over?
- Beschrijf de *dagindeling* en hoe de kinderen of patiënten reageren op activiteiten. Wat probeert men te bereiken? Probeer ook eens gedurende langere tijd één of meerdere kinderen of patiënten te observeren en allerlei facetten van hun gedrag te beschrijven. Je kunt b.v. eens een tekening maken achteraf, of als je het gevoel hebt dat het niet stoort, zelfs ter plaatse. Hoe is de groep (als je met een klasje of een leefgroep werkt) samengesteld: meisjes, jongens, leeftijd, ...

C. Dagelijks verslag

Van elke dag maak je een verslag van wat je hebt gezien, gehoord, gedaan. Je doet dit in dagboekstijl waarbij je telkens terugblikt op de voorbije dag. In dit gedeelte van het verslag komen vooral je eigen indrukken i.v.m. het werk, de mensen, de omgeving, enz. aan bod. Beschrijf ook de werktijden, je kleding, de hulpmiddelen, de prikklok, enz. Om dit gedeelte voor jezelf zinvol te maken, moet je de discipline opbrengen elke avond de voorbije dag te herbeleven. Als je vergeetachtig bent of niet gewend om terug te blikken, probeer dan tussendoor tijdens een pauze al wat notities te nemen. Tracht volledig te zijn. Een A4-blad per dag is een goede maat. Houd het bij de feiten en laat je niet te vlug verleiden tot het gebruik van woorden zoals 'plezierig' of 'vervelend'.

D. Twee interviews (minimum)

Aan de hand van de gesprekken die je dagelijks voert, ga je na hoe de mensen die in de instelling werkzaam zijn, tegenover hun werk staan. Via een echt interview probeer je een beeld te schetsen van de instelling in het verleden en het heden, en peil je naar de toekomstverwachtingen van de medewerkers:

- Hoe lang werken ze, wanneer, waar, waarom, hebben ze er plezier aan?
- Hoe vinden ze de verhouding werk/beloning?
- Hoe zien zij de relatie met het bestuur, de baas?
- Welke opleiding hebben zij gehad?
- Welke capaciteiten vinden ze belangrijk voor dit werk?
- Hoe zit het met hun idealen en hun dromen van vroeger?
- Als het gaat om het hoofd van de afdeling of om een zelfstandig helper, dan vraag je eerder:
 - Hoe is het om baas te zijn?
 - Zou u onder een baas kunnen of willen werken?
 - Tegen de beloning en het werk zal hij/zij misschien wel anders aankijken dan een werknemer. Probeer ook hier om in een gewoon gesprek deze punten aan te halen.

Voer één of meerdere gesprekjes met verzorgden: bewoners, bejaarden, patiënten of cliënten, en probeer er achter te komen wat het betekent om in dit huis in deze instelling te wonen of verzorgd te worden of gebruik te maken van diensten. De lengte van het interview is vrij, maar één gesprek op één A4-bladzijde is ideaal. Het mag best een vrije weergave zijn van het gesprek. Laat je daarbij inspireren door volgende vragen:

- Hoe lang zijn ze hier al?
- Waar woonden ze voordien?
- Wat was de reden van de opname of de hulpverlening?
- Hoe is de dagindeling?
- Waarom deze instelling en geen andere?
- Wat zijn (minder) leuke kanten aan de verzorging of het verblijf?
- Vraag ook naar ervaringen van hulpeloosheid.
- Probeer er door gesprekken met medewerkers achter te komen hoe zij in het werk staan:

Bereid een aantal vragen voor maar niet in die mate dat het gesprek door vraag-antwoordstijl onmogelijk wordt. Probeer de interviews als een gesprek op te nemen. Je kunt dit gesprek dan ook tamelijk vrij weergeven in je verslag.

E. Conclusie

Enkele vragen die als hulp kunnen dienen bij het formuleren van een eindverslag:

- Wat heeft deze stage voor jou betekend?
- Werden je verwachtingen ingelost of niet?
- Wat waren tijdens de stage voor jou de hoogtepunten en de dieptepunten?
- Wat heb je ervan geleerd?
- Welke informatie heeft deze stage je opgeleverd over je eigen interesses, capaciteiten en waarden?
- Welke vaardigheden heb je tijdens deze stage verworven?
- Wat vonden je collega's van je aanwezigheid?
- Zou je dit als je dagelijks werk willen doen?
- Is jouw beeld van het leven in de sociale sector veranderd? En zo ja, hoe komt dit?
- Heeft deze stage je informatie opgeleverd over je eigen toekomstperspectieven (mbt studie of beroep?)

F. Uitwerking

Het verslag wordt één week na het beëindigen van de stage aan de begeleidende leerkracht afgegeven en omvat minimaal 10 pagina's (A4-formaat), gebundeld in een map:

- inleiding: min. ½ pag.;
- dagboek: min. 5 pag. (1 pag. per dag);
- technisch deel: min. 2 pag.;
- interviews: min. 2 pag.;
- slotbeschouwing: min. ½ pag.

Anekdoten kun je doorheen het verhaal strooien in zogenaamde 'kadertjes'. Je mag je ook een apart hoofdstuk 'weetjes' van maken.

G. Eindbemerkingen

Streef bij het uitwerken van je verslag naar een zorgvuldig en juist taalgebruik. Tracht van je verslag een mooi, ordelijk en overzichtelijk werkstuk te maken. Vergeet niet om je gastheer/gastvrouw te bedanken. Wat jij schrijft, krijgen zij ook te lezen. Je hoeft je echter niet in te houden voor oprechte kritiek; het is uiteindelijk nergens perfect.

BIJLAGE 3

Model voor aandachtsrichtende vragenlijst voor de leerlingen die stage doen in een socioculturele of ideële organisatie

De leerlingen krijgen voor aanvang van de individuele ervaringsgerichte werkweek een opdracht mee. Daarin worden o.a. volgende aandachtspunten opgenomen, die de leerlingen in hun persoonlijk verslag dienen te verwerken.

A. Inleiding

Hierin schrijf je iets over het waarom en hoe van je keuze, je ervaringen tijdens het zoeken, je verwachtingen vooraf. Deze bladzijde kun je dus best schrijven voordat je aan de stage begint.

B. Beschrijving van het bedrijf

- Geef een korte *karacterisering* van je stageplaats: naam, adres, telefoonnummer.
- In de *beschrijving van de organisatie* geef je allereerst een korte en bondige beschrijving (maar wel beeldend) van het uiterlijk van het gebouw: vorm, grootte, ligging, kleur, ... Doe hetzelfde met de binnenkant en let daarbij op geluid, geur, licht, kleur en temperatuur. Maak eventueel een plattegrond en geef aan waar je zelf werkte.
- Schets de *ontstaansgeschiedenis en de organisatiestructuur*. Door wie en wanneer is het initiatief opgericht? Welke ontwikkeling heeft het sindsdien doorgemaakt? Welke afdelingen en diensten zijn er? Hoe zijn de relaties (horizontaal of verticaal) en hoe liggen de verantwoordelijkheden, m.a.w. wie is er de baas over wie, hoe wordt men aangesproken op eigen inzicht en verantwoordelijkheid?
- Wat zijn het *doel en de grondslag* van het werk? Slaagt men erin dit doel te verwezenlijken? Waaraan kan een eventueel (gedeeltelijk) mislukken te wijten zijn? Uit welke motieven is deze 'werkgemeenschap' ontstaan? Wat waren daarbij de meewerkende en tegenwerkende krachten vanuit de samenleving? Wordt het werk vanuit een levensbeschouwelijk ideaal verricht? Voorziet het initiatief nog steeds in de oorspronkelijke behoefte en waaruit blijkt dat?
- Probeer te achterhalen welke *overheidsmaatregelen* en regels van het organisatie zelf gelden op de afdeling waar je werkt. Hoe zijn de veiligheidsmaatregelen (brand, gezondheid, ...)? Hoe zijn de werktijden? Wat doet men bij ziekmelding door het personeel? Is er ook een bedrijfsarts of een controlerend geneesheer?
- Onderzoek de organisatie als samenwerkingsvorm tussen *mensen*: hoeveel mensen werken er ongeveer (beroepskrachten, vrijwilligers)? Hoe is de verhouding van de medewerkers onderling (formeel, kameraadschappelijk of wellicht anders)? Hoe is de verhouding van mannen t.o.v. vrouwen? Vertel ook met wie je voornamelijk samenwerkte.
- Tracht een beschrijving te geven van de *geldstromen* binnen de organisatie. Waar komt het geld vandaan voor de salarissen (subsidies, giften, nog anders)? Hoe is de verloning (krijgt iedereen een basisloon? is er een gezamenlijke verdeling van inkomsten? wordt er gewerkt met behoeftesalarissen? is het allemaal vrijwilligerswerk?). Welke kosten zijn er verder nog, en wie betaalt die? Zou je zelf de dienstverlening ook zo aanpakken, of heb je daar zo je eigen ideeën over?

C. Dagelijks verslag

Van elke dag maak je een verslag van wat je hebt gezien, gehoord, gedaan. Je doet dit in dagboekstijl waarbij je telkens terugblijkt op de voorbije dag. In dit gedeelte van het verslag komen vooral je eigen indrukken i.v.m. het werk, de mensen, de omgeving, enz. aan bod. Beschrijf ook de werktijden, je kleding, de hulpmiddelen, enz. Om dit gedeelte voor jezelf zinvol te maken, moet je de discipline opbrengen elke avond de voorbije dag te herbeleven. Als je vergeetachtig bent of niet gewend om terug te blikken, probeer dan tussendoor tijdens een pauze al wat notities te nemen. Tracht volledig te zijn. Een A4-blad per dag is een goede maat. Houd het bij de feiten en laat je niet te vlug verleiden tot het gebruik van woorden zoals 'plezierig' of 'vervelend'.

D. Twee interviews (minimum)

Aan de hand van de gesprekken die je dagelijks voert, ga je na hoe de mensen die in de organisatie werkzaam zijn, tegenover hun werk staan. Via een echt interview probeer je een beeld te schetsen van de organisatie in het verleden en het heden, en peil je naar de toekomstverwachtingen van de medewerkers:

- Hoe lang werkt u hier al? Hoe bent u hier terecht gekomen?
- Welke opleiding heeft u genoten? Was er een speciale opleiding nodig voor deze functie?
- Welke capaciteiten/vermogens moet je hebben om dit werk te doen?
- Wat vindt u de leukste en de minst leuke kant van dit werk?
- Hoe zit het met uw idealen en dromen van vroeger? Sluiten ze aan bij de idealen van de organisatie?
- Vindt u dat het ideaal van de organisatie voldoende wordt verwezenlijkt? Wat zijn de belangrijkste hindernissen daarbij?
- Wat is het bijzondere, het eigene van de organisatie?
- Hoe vindt u de verhouding werk/beloning?
- Vindt u dat er voldoende geld beschikbaar is voor het werk dat er gedaan wordt? Zo niet, hoe zou het anders kunnen/moeten? En waar haal je het dan vandaan?
- Vindt je dat het werk voldoende bekend is bij de doelgroep en bij de ruimere bevolking? Wat doet men zoal om meer aandacht/bekendheid te krijgen?
- Hoe ziet u de relatie met het bestuur, de baas?
- Bent u van plan dit werk altijd/nog lang te blijven doen? En waarom (niet)?

Bereid een aantal vragen voor maar niet in die mate dat het gesprek door vraag-antwoordstijl onmogelijk wordt. Probeer de interviews als een gesprek op te nemen. Je kunt dit gesprek dan ook tamelijk vrij weergeven in je verslag.

E. Conclusie

Enkele vragen die als hulp kunnen dienen bij het formuleren van een eindverslag:

- Wat heeft deze stage voor jou betekend?
- Werden je verwachtingen ingelost of niet?
- Hoe stond je zelf tegenover het werk, het doel, de grondgedachte en de wijze van werken van deze organisatie?

Vond je dat het ideaal voldoende in de praktijk omgezet werd?

Als dit niet zo was, hoe zou het beter/anders kunnen?

Wat waren de voornaamste hindernissen?

- Wat waren tijdens de stage voor jou de hoogtepunten en de dieptepunten?
- Wat heb je ervan geleerd?
- Welke informatie heeft deze stage je opgeleverd over je eigen interesses, capaciteiten en waarden?
- Welke vaardigheden heb je tijdens deze stage verworven?
- Wat vonden je collega's van je aanwezigheid?
- Zou je dit als je dagelijks werk willen doen?
- Is jouw beeld van het leven in deze organisatie veranderd? En zo ja, hoe komt dit?
- Heeft deze stage je informatie opgeleverd over je eigen toekomstperspectieven (mbt studie of beroep?)

F. Uitwerking

Het verslag wordt één week na het beëindigen van de stage aan de begeleidende leerkracht afgegeven en omvat minimaal 10 pagina's (A4-formaat), gebundeld in een map:

- inleiding: min. ½ pag.;
- dagboek: min. 5 pag. (1 pag. per dag);
- technisch deel: min. 2 pag.;
- interviews: min. 2 pag.;
- slotbeschouwing: min. ½ pag.

Anekdoten kun je doorheen het verhaal strooien in zogenaamde 'kadertjes'. Je mag je ook een apart hoofdstuk 'weetjes' van maken.

G. Eindbemerkingen

Streef bij het uitwerken van je verslag naar een zorgvuldig en juist taalgebruik. Tracht van je verslag een mooi, ordelijk en overzichtelijk werkstuk te maken. Vergeet niet om je gastheer/gastvrouw te bedanken. Wat jij schrijft, krijgen zij ook te lezen. Je hoeft je echter niet in te houden voor oprechte kritiek; het is uiteindelijk nergens perfect.